

Tatjana Komazec

OSNOVI PENOLOŠKE PSIHOLOGIJE

PSIHOLOGIJA U PENOLOŠKOM TRETMANU

- Psihologija je prodrla u mnoga područja života i rada u kojima daje doprinos rješavanju specifičnih problema tih područja. To su područja u kojima se radi sa ljudima ili za ljude. Jedno od njih je penološki tretman osoba koje su počinile krivično djelo. U kaznenom zavodu osjeća se snažna potreba za psihologijom, jer kazneni zavodi obiluju stresnim situacijama kojima su izloženi i zatvorenici i osoblje.
- **Osnovni cilj penološkog tretmana je promjena ponašanja zatvorenika i tu je psihologija veoma važna**, jer polazeći od teorija učenja, nudi osnove za koncipiranje raznih modela tretmana iz kojih se zatim generišu konkretni programi tretmana.
- Nadalje, od psihologije se očekuje doprinos u ublažavanju stresnih situacija u kaznenom zavodu kroz izgradnju povoljne psihosocijalne klime. Psihologija bi trebalo da pruži odgovore o načinima suočavanja sa stresom i sindromu «izgaranja» na poslu.
- Psihologija daje doprinos u razvoju nauke u području penološkog tretmana. Dakle, **penološka psihologija bavi se proučavanjem ponašanja zatvorenika po dolasku u zatvor i tokom penološkog tretmana.**
- Potpunija definicija mogla bi glasiti: **Penološka psihologija proučava ponašanje zatvorenika i procese adaptacije po dolasku u kazneni zavod i kasnije tokom penološkog tretmana, obilježja ličnosti zatvorenika, psihosocijalnu klimu u kaznenom zavodu i psihološke posljedice boravka u kaznenom zavodu zatvorenika i osoblja.**
- Iz definicije penološke psihologije proizilaze i neki dodatni ciljevi:
 1. proučavanje obilježja ličnosti zatvorenika,
 2. proučavanje psihosocijalne klime,
 3. proučavanje psiholoških posljedica boravka u kaznenom zavodu, kako zatvorenika, tako i osoblja.

DIJAGNOSTIKA OSUDJENIH LICA

- Pod pojmom dijagnostika osudjenih lica podrazumijevamo ispitivanje i utvrđivanje socijalnih, psiholoških, zdravstvenih i kriminoloških osobina osuđenika početkom i tokom izdržavanja kazne zatvora.
- U dijagnostičkom postupku obavlja se ispitivanje osobina pojedinca i različitih faktora koji mogu uticati na pojavu kriminalnog ponašanja, kao što su:
 - **kvalitet porodice u kojoj je osoba odrastala** (prisutnost nasilja u porodici, alkoholizam roditelja, braće i sestara, zanemarivanje vaspitanja djece, kriminalno ponašanje članova porodice...),
 - **ponašanje osobe tokom školovanja** (neprilagodjeno ponašanje u školi, loš uspjeh u školi, rano napuštanje škole...),
 - **uticaj društvenih grupa kojima neka osoba pripada** (uticaj lošeg društva)
 - **struktura i osobine ličnosti** (asocijalni poremećaji, seksualni poremećaji)
 - **bolesti zavisnosti** (alkoholizam, narkomanija, tabletomanija, nikotinizam),
 - **teške trenutne prilike, krize u kojima se pojedinac nalazi** (gubitak zaposlenja, smrt u porodici, teška bolest...),
 - **različita duševna oboljenja ili privremena duševna stanja koja dovode do smanjenja uračunljivosti osobe,**
 - **sklonost ka kriminalnom ponašanju kao stil života i oblik sticanja sredstava za život, itd.**
- **Cilj i svrha dijagnostike je utvrđivanje bezbjedonosnih i vaspitno-korektivnih aspekata izvršavanja kazne zatvora i izrada odgovarajućeg programa postupanja u skladu sa psihofizičkim stanjem i sposobnostima osuđene osobe.**
- Dijagnostiku osudjenih lica obavlja stručni tim (socijalni radnik, kriminolog, psiholog) u Odjeljenju za ispitivanje ličnosti koje ima svog rukovodioca. Medicinski aspekt dijagnostike povjeren je doktorima.
- Nakon obavljene eksploracije, formalizovane kroz pojedinačne izvještaje stručnjaka, utvrđuje se zajednički program postupanja za svakog pojedinačnog osuđenika.
- **Prijedlog vaspitno-korektivnog tretmana, podrazumijeva:**
 1. Klasifikacionu grupu.
 2. Smejštaj.
 3. Prevaspitnu grupu.
 4. Radno mjesto
 5. Osnovno obrazovanje.
 6. Stručno obrazovanje,
 7. Sportske, kulturno.umjetničke i slobodne aktivnosti.
 8. Intezitet prevaspitnog rada
 - a) stepen individualnog rada,
 - b) stepen grupnog rada.
 9. Ostalne mjere i posebne mjere nadzora i kontrole.

INSTRUMENT ZA PROCJENU RIZIKA

KRIMINALNA ISTORIJA

- Koliko puta je do sada osuđivan
- Koliko godina je imao kada je osuđen prvi put
- Da li je počinio djelo individualno ili u grupi
- Da li ima novi krivični postupak

AKTUELNO KRIVIČNO DJELO

- Da li priznaje izvršenje djela
- Gdje, kada, kako i s kim je počinjeno krivično djelo
- Odnos sa žrtvom
- Osuđenikova verzija događaja

MATERIJALNA SITUACIJA

- Da li ima zaposlenje
- Radno iskustvo
- Izvori prihoda
- Da li je izvor prihoda dovoljan za zadovoljavanje njegovih potreba
- Da li posjeduje neku imovinu
- Gdje stanuje
- Da li je osuđenik kockar

DROGE, ALKOHOL

- Da li je koristio ili koristi droge(koje vrste, koliko često, kako, gdje)
- Da li je bio uključen u neku vrstu programa odvikavanja(gdje, kada)
- Da li je koristio ili koristi alkohol(koje vrste, koliko često, kako, gdje)

PORODIČNI SISTEM

- Da li ima sekundarnu porodicu(struktura, funkcionalnost)
- Da li je žrtva porodičnog nasilja
- Da li vrši nasilje u porodici
- Da li u porodici postoji kriminalna istorija

OBRAZOVANJE

- Nivo obrazovanja
- Vrsta obrazovanja
- Prekidi u procesu obrazovanja

SOCIJALNI STATUS

- Odnos sa prijateljima
- Socijalna integracija(uključenost)
- Da li su prijatelji bili osuđivani
- Okruženje i položaj u grupi

MENTALNO ZDRAVLJE

- Istorija mentalnih poremećaja (lična, porodična)
- Lično iskustvo sa psihijatrom/psihologom
- Intelektualni i emocionalni status
- Istorija samopovređivanja, suicidalni pokušaji

STAVOVI I VRIJEDNOSTI

- Stav prema krivičnom djelu
- Stav prema rizičnom ponašanju
- Stav prema institucijama i autoritetima
- Stav prema važnim ličnostima u životu
- Stav prema sebi(slika o sebi)
- Stav prema različitim socijalnim grupama
- Šta je po njegovom mišljenju dobro, a šta loše
- NJegovi idoli
- Smisao života(da li ima neku perspektivu)
- Hobi

SOCIJALNO KOGNITIVNE VJEŠTINE

- Sposobnost uspostavljanja odnosa sa drugima
- Kontrola instinkta i impulse
- Sposobnost odupiranja uticajima drugih
- Reagovanje u konfliktnim situacijama
- Ponašanje pod uticajem droga/ alkohola

NAPOMENA: ZA SVAKU KATEGORIJU PROCIJENITI STEPEN RIZIKA(NIZAK, SREDNJI VISOK) , KAO I DA LI JE FAKTOR POVEZAN SA KRIVIČNIM DJELOM

ADOLESCENCIJA

- **Adelescencija je period izmedju djetinjstva i odraslog doba** (od 12-13 do 21, u našoj sredini zbog «otežanog» odrastanja i do 25 godine). Kod nas je ta granica pomjerena zato što mladi dugo ostaju u roditeljskim porodicama bez mogućnosti da se odvoje, a ekonomska zavisnost ih čini i psihički zavisnim.
- Počinje pubertetom i tjelesnim promjenama, koje se prenose na unutarpsihički i konačno socijalni plan. Tjelesne promjene u pubertetu koje su inicijator preobražaja karakterističnog za adolescenciju su najčešće neočekivane, nekontrolisane i neželjene. Prihvatanje nove tjelesne realnosti je komplikovan i dugotrajan proces. Tijelo adolescenta, koje postaje genitalno zrelo i seksualno funkcionalno, počinje biti nosilac psihe i izvor samopouzdanja, te i ne čudi što u tom periodu adolescent čitave sate provodi pred ogledalom u namjeri da bude sebi i drugima poželjan. Roditelji najčešće nisu svjesni koliko je nedopustivo istući dijete od 13 ili 14 godine, ne znajući da je **udarac tijela istovremeno udarac duše, rušenje dostojanstva i krhkog samopouzdanja, što najčešće znači i kartu u jednom smjeru za gubitak komunikacije.**
- Normalna adolescencija podrazumjeva krize, ćutanja, napetost, tugovanje... Ukoliko to izostaje vjerovatno da je adolescentni proces zakočen.
- **Važno je napomenuti da se depresivnost kod adolescenata najčešće manifestuje drugačije nego kod odraslih.** Manifestno tugovanje, neraspoloženje, slabost, bespomoćnost, bezvoljnost... su često neprihvatljivi za adolescenta, te se oni najčešće pretvaraju u svoju suprotnost, aktivnost (agresivnost, impulsivnost, promiskuitet...)
- **Adelescencija je pozornica za sve ranije konflikte.** U ličnosti i ponašanju adolescenta se, kao u otvorenoj knjizi, vidi šta se dešavalo u prvim godinama njegovog života u roditeljskoj porodici – koliko mu se pružalo pažnje i poštovanja, brige i ljubavi, kako su se roditelji izmedju sebe slagali i koje su principe primjenjivali u vaspitanju, suviše rigorozan ili popustljiv stav. **Upravo konflikti unutar roditeljskog para ili u okviru porodice čine važan faktor rizika kada je u pitanju zloupotreba psihoaktivnih supstanci, koja najčešće započinje u doba adolescencije.**
- Uspostavljanje zrelih odnosa sa suprotnim polom u tim godinama znači most kojim se prelazi u svijet odraslog seksualnog funkcionisanja.
- Druženje sa novim osobama, van porodice, vodi osamostaljivanju, sazrijevanju i obogaćenju ličnosti adolescenta. Procesu uspostavljanja novih odnosa doprinosi i «budjenje nagona» koji traže zadovoljenje. Odvajanje od roditelja dovodi do snažnog osjećaja nesigurnosti koji prouzrokuje snažno vezivanje za druge osobe. Pored osoba suprotnog pola, tu su najčešće istopolni vršnjaci. Po pravilu, što je

osjećaj nesigurnosti veći, to je vezanost snažnija. Ovoj svrsi služi i udruživanje adolescenata u grupe. Odnos grupe je obrnuto proporcionalna stabilnosti i stepenu ostvarenosti ličnog identiteta.

- **Karakteristično za adolescenta je naglašen kritičizam, rušenje tabua odraslih i bučnost u odnosu na autoritet.** Oni često koriste žargon uzajamno se razumijevajući i oponašajući jedni druge.
- Kod najčešćeg broja mladih ljudi, adolescentni proces se odvija bez većih turbulencija i okončava postizanjem psihosocijalne, emotivne i seksualne zrelosti. Oni manje uspješni u traganju za sopstvenim identitetom postaju nauspjeli buntovnici, odaju se drogi i alkoholu, ili pak krše opšte prihvaćene društvene vrijednosti.
- U radu sa adolescentima u uslovima ograničene slobode treba biti naročito oprezan jer su oni u suštini vrlo ranjivi, i ako u komunikaciji često «nabacuju» socijalnu fasadu samouvjerenih i moćnih osoba. U grupi lako nalaze «mentora» indentfikujući se sa starijim od sebe.
- Uz kvalitetan tretman u zatvoru dobijaju šansu da izgrade samopouzdanje i socijalnu odgovornost koja podrazumjeva organizaciju života u skladu sa pravilima zajednice.

STRES

O STRESU UOPŠTENO

- **Pojam stresa dolazi iz fizike u kojoj označava pritisak, odnosno silu koja djeluje na neki predmet.**
- U psihologiji, medicini i drugim disciplinama, sve više raste zanimanje za proučavanje stresa i njegovih štetnih posljedica. O stresu se puno raspravlja i u svakodnevnom životu. Kada se govori o stresu, obično se misli na razne neugodne situacije i događaje u životu neke osobe, ali i na loše osjećanje, napetost, nervozu i zabrinutost, koja se javlja kao posljedica tih situacija i događaja. **U opisivanju stresa, prevladava usmjerenost na fiziološke, najčešće emocionalne reakcije, odnosno stanje organizma koje je posljedica uticaja stresne situacije ili događaja.** Često se stres dovodi u vezu s bolešću i navodi kao uzrok bolesti. Međutim, odnos stresa i bolesti je složen; stres može biti uzrok bolesti, ali i posljedica bolesti, jer stanje bolesti sa svim negativnim posljedicama može biti izvor stresa.
- **Izvori stresa su mnogostruki:**
 - kataklizmički događaji,
 - važni životni događaji odnosno promjene (npr, smrt voljene osobe, odlazak u zatvor),
 - svakodnevni problemi (npr. finansijske teškoće, nesuglasice u porodici) sve izraženiji ekološki problemi (npr. buka, gužva).

Važni događaji u životu čovjeka ukoliko su stresniji zahtijevaju veće promjene, odnosno zahtijevaju ulaganje većeg napora u prilagođavanje.

- **Romano (1992)** upozorava da i iracionalna vjerovanja i pogrešan način razmišljanja mogu biti izvor intenzivnog stresa, kao na primjer:
 - razmišljanje po principu crno-bijelo (sve je ili dobro ili loše, a srednja mogućnost se ne uzima u obzir),
 - perfekcionistačko razmišljanje (sve što nije savršeno nije prihvatljivo),
 - katastrofično razmišljanje (interpretacija događaja u mnogo gorem smislu nego što to postojeće informacije dopuštaju) i
 - samokažnjavajuće razmišljanje (pretjerano samookrivljavanje kada stvari ne teku po planu).
- **Treba uzeti u obzir i činjenicu da stres može imati i pozitivne posljedice.** To se ogleda u sticanju otpornosti na stres, te novih strategija

i vještina koje mogu biti korisne u suočavanju sa stresom, kao i u povećanju samopouzdanja i samodiscipline. („Što me nije ubilo, učinilo me jačim“). **Svaka stresna situacija predstavlja rizik i šansu istovremeno.**

SKALA NAJVAŽNIJIH STRESGENIH DOGADJAJA

1. Smrt bračnog druga
2. Razvod
3. Zatvorska kazna
4. Bolest, povreda
5. Stupanje u brak
6. Otpuštanje s posla
7. Penzionisanje
8. Trudnoća
9. Seksualni problemi
10. Dolazak novog člana
11. Novo prilagođavanje poslu
12. Promjena finansija
13. Odlazak djeteta iz kuće
14. Trzavice u porodici
15. Promjena stana ili škole
16. Promjena u navici spavanja
17. Neradni dani, duži odmor
18. Manji prekršaji zakona, itd.

- Stres je posebno zanimljiv za penološku psihologiju, jer kazneni zavodi obiluju stresnim situacijama. Već sam dolazak u kazneni zavod predstavlja situaciju stresa. Gubitak slobode i zatvaranje stresni je događaj za svakog čovjeka, posebno osobu koja se prvi put nadje u takvoj situaciji.
- **Načini i uspješnost suočavanja sa stresom zavise od resursa pojedine osobe, a to znači:**
 - zdravlja, pozitivnih vjerovanja (vjerovanje u vlastite snage i sposobnosti, religija),
 - sposobnosti rješavanja problema, socijalnih vještina, socijalne podrške i
 - materijalnog statusa.
- Izbor načina suočavanja sa stresnim događajem zavisi takodje i od osobina ličnosti (na pr. optimizam, samopoštovanje, neurotizam).
- Uz obilježja ličnosti važna su i sociodemografska obilježja (na pr. pol, dob, obrazovanje), Drugačije će procijeniti stresnu situaciju i odabrati strategiju suočavanja optimistična, a drugačije pesimistična osoba.

- Simptomi stresnog stanja prepoznaju se kroz različite reakcije organizma, te ih možemo podijeliti na:
 - **tjelesne:** glavobolja, gubitak apetita, poremećaj spavanja, seksualne smetnje...
 - **psihicke:** anksioznost, strah, osjećanje beznadežnosti, gubitak samopoštovanja...
 - **na nivou ponašanja:** slabija intelektualna i radna efikasnost, agresivnost i teškoće u komunikaciji...
- **Hronično stresno stanje može odvesti i u bolest, a to su najčešće:**
 - esencijalna hipertenzija,
 - čir želuca i dvanaestopalačnog crijeva,
 - bronhijalna astma,
 - hipertireoza (uvećana štitna žlijezda),
 - razne kožne bolesti.

POSTTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJ (PTSP)

Opšte karakteristike

- PTSP se javlja se kod osoba koje su najčešće preživjele neki događaj koji je izvan okvira uobičajenih ljudskih doživljaja (na pr. prirodnim ili ljudskim faktorom uslovljena nesreća, izloženost torturi, silovanju) i koji bi bio upadljivo nesrećan za svakoga.

Psihopatologija PTSP-a neposredno prati psihičku traumu, ali je moguće i da se javi odloženo. Trajanje simptomatologije, za razliku od kratkotrajne, akutne reakcije na stresnu situaciju, je produženo i može da traje i više godina, pa da bude osnova za nastanak trajnog poremećaja ličnosti.

- Najčešći simptomi PTSP-a su sljedeći:
 - „Flash back“ – **nametljiva sjećanja**, košmarni snovi o događaju, osjećanje kao da se traumatski događaj opet odigrava, kao i psihološke patnje pri izlaganju događajima koji simbolizuju ili nalikuju u nekom aspektu traumatskom događaju, uključujući i godišnjice traume (napr. silovana žena u liftu pri svakom ulasku u lift).
 - **Emocionalna otupjelost na okolinu** (nesposobnost za ljubav), depresivno razmišljanje o budućnosti, poslu, karijeri, porodici, Javljaju se i rizici od suicida koji prate depresiju, nesanicu, anhedoniju...
 - **Anksioznost, strah, razdražljivost, bijes, agresija.**
 - **Teškoće u koncentraciji, rasipnost, zamor, iscrpljenost.**
 - **Prekomjerno uzimanje alkohola i droge.**
 - **Izbjegavajuće ponašanje** ali i doživljaj odbačenosti od drugih.
 - **Fiziološka hiperaktivnost** na spoljne ili unutrašnje stimuluse koji stabilizuju ili podsjećaju na neki aspekt traumatskog događaja.
- Faktor rizika za razvoj PTSP-a je pozitivna porodična anamneza. U tretmanu PTSP uz farmakološka sredstva obavezna je i psihoterapija.

STRES KOD ZAPOSLENIH U KAZNENIM USTANOVAMA "burn out" sindrom (sagorjevanje na poslu)

- U literaturi se mogu naći različiti podaci o izloženosti osoblja kaznenih ustanova stresu. To se posebno odnosi na službenike obezbjedjenja koji su u neprekidnom i neposrednom kontaktu sa zatvorenicima. Na pr. navode se podaci o znatno većem prisustvu zdravstvenih tegoba u poredjenju sa opštom populacijom. Da je stanje ozbiljno, pokazuje i velika učestalost bolovanja i napuštanje posla od strane službenika obezbjedjenja.
- **Uzroci stresa su mnogostruki.** To nije samo opasnost na radnom mjestu koja je uvijek latentno prisutna, to su i zahtjevi institucionalne birokratije, zahtjevi nadređenih osoba i sukobi sa kolegama.
- Jedan od istraživača (Finn, 1998) koji se bavio tom problematikom **uzroke stresa svrstava u tri skupine:**
 1. **izvori stresa organizacijske prirode** (nedovoljan broj službenika, prekovremeni rad, rad u smjenama, zahtjevi pretpostavljenih, konfliktnost uloge i nejasnost uloge),
 2. **izvori stresa povezani sa poslom** (prijetnja nasiljem zatvorenika prema osoblju, međusobno nasilje zatvorenika, pretjerani zahtjevi zatvorenika i spremnost da manipulišu osobljem, te problemi s kolegama na poslu),
 3. **izvori stresa izvan penalnog sistema** (niski socijalni status i slaba zarada).

Pod niskim socijalnim statusom prvenstveno se misli na nizak ugled tog zanimanja u društvu, neki službenici kaznenih ustanova čak prikrivaju gdje su zaposleni.

- Finn navodi sljedeće posljedice stresa:
 1. pogoršanje zdravlja,
 2. učestala bolovanja,
 3. sagorjevanje na poslu,
 4. visoka stopa fluktuacije ("osipanje" zaposlenih),
 5. ugroženost sigurnosti,
 6. prerani odlazak u penziju,
 7. narušen porodični život.

- **Stres osim kratkoročnih posljedica koje se manifestuju kao uznemirenost i loše osjećanje, ima i dugoročne posljedice; veoma ozbiljno i trajno narušeno zdravlje.**
- Izloženost dugotrajnijem, intenzivnom stresu može kao posljedicu imati niz oboljenja kardiovaskularnog sistema. Izloženost dugotrajnijem stresu pogoduje razvoju ovisnosti, posebno upotrebi alkohola. Učestala bolovanja remete rad u kaznenoj ustanovi. Drugi službenici moraju mijenjati odsutne kolege, što povećava njihovu izloženost stresu. Sagorijevanje na poslu učestala je pojava u kaznenim ustanovama, kao i **visoka stopa fluktuacije zaposlenih**. Fluktuacija dovodi takodje do povećane potrebe za prekovremenim radom, ali i za zapošljavanjem novih službenika. Kaznene ustanove su tako u situaciji da moraju zapošljavati veći broj službenika, koji su ili početnici u struci ili nisu dovoljno osposobljeni za posao, te se javljaju problemi u organizaciji rada. To povećava izloženost stresu jer je i opšta bezbjednost u ustanovi u takvim okolnostima ugrožena.

SAGORIJEVANJE

- Termin sagorijevanje (burnout) uveden je sedamdesetih godina u američku literaturu. Definiše se kao stanje zamora ili frustracije do kojeg dolazi zbog predanosti nekoj "stvari", načinu života ili odnosu koji ne donose očekivanu nagradu, ili pak kao sindrom emocionalne iscrpljenosti, depersonalizacije i smanjenje lične efikasnosti koji se javlja među osobama koje se bave problemima drugih ljudi (u pomagačkim profesijama). Depersonalizacija se može opisati kao stanje smanjene osjetljivosti, osjećajnosti, kao "otupljenje" za probleme drugih ljudi i ciničan odnos prema njima. To je stanje fizičke, emocionalne i mentalne iscrpljenosti uzrokovano dugotrajnijim angažmanom u emocionalno zahtjevnim situacijama.
- Sagorijevanje pogađa visokomotivisane osobe koje požrtvovano obavljaju svoj posao, koje se osjećaju korisnima, koje posao pokreće (ne ostavlja ravnodušnima), koje idealiziraju svoju struku i imaju visoka očekivanja. Osobe koje nemaju ideala i koje se cinično odnose prema struci nisu izložene sagorijevanju.
- Sagorijevanje je rezultat hronične izloženosti profesionalnom stresu. Sagorijevanje je proces tokom kojeg se početno razumijevanje za klijenta zamjenjuje cinizmom i ravnodušnošću.

- Mogu se razlikovati četiri faze procesa sagorijevanja (prema Ajduković, 2000):
 1. **razdoblje entuzijazma** u kojem postoje nerealna očekivanja i pretjeran angažman u poslu,
 2. ubrzo dolazi do razdoblja **razočarenja i stagnacije** kada osoba uvidja da posao ne odgovara očekivanjima,
 3. slijedi **razdoblje frustracije i preispitivanja** vlastite kompetentnosti,
 4. konačno slijedi razdoblje **apatije i stanje hronične frustriranosti**, te netolerantnosti, pa čak i neprijateljski odnos prema klijentima i kolegama.

- **Koja je razlika između stresa i sagorijevanja? Stresu su izloženi svi ljudi, a sagorijevanju samo oni koji ulaze u svoju struku s visokim idealima, motivacijom i požrtvovanošću.** Nemotivisana osoba može doživjeti stres, otudjenje ili depresiju, ali ne i sagorijevanje. Oni koje posao zanima samo radi zarade podložni su samo stresu.

- **Za razliku od stresa koji se može javiti u bilo kojoj profesiji, sagorijevanje se najčešće javlja u onim strukama u kojima se radi s ljudima i rezultat je emocionalnog stresa** (npr. posao medicinske sestre koja se svakodnevno susreće s patnjama svojih pacijenata) koji se javlja u interakciji s njima. Ali, stres sam po sebi ne uzrokuje sagorijevanje. Ljudi zaposleni u strukama koje su zahtjevne i prepune stresnim događajima mogu čak i jačati, ali samo ako percipiraju da je njihov rad uspješan, značajan i cijenjen.

- Kod osobe zahvaćene sagorijevanjem javlja se niz tjelesnih i emocionalnih simptoma, te negativnih stavova kao što su:
 - hroničan umor,
 - glavobolje,
 - gastrointestinalni poremećaji,
 - nesanica, povišen šećer,
 - povišen krvni pritisak,
 - depresija,
 - beznadje,
 - bespomoćnost,
 - gubitak iluzija i
 - emocionalnog značenja posla. Uz to obično postoji povećana potreba alkohola, kofeina i duvana. Takve osobe, bijesne i frustrirane počinju se plašiti za svoje psihičko zdravlje. Negativni stavovi zauzimaju se prema poslu, klijentima, kolegama, nadređenim osobama i ustanovi. Osoba zahvaćena sagorijevanjem, kasni na posao, ranije odlazi, loše obavlja posao, češće je na bolovanju, sklonija je nesrećama.

KAKO SE SUPROTSTAVITI SAGORIJEVANJU?

- Treba poći od naših ciljeva i očekivanja. **Kada su ciljevi koje želimo ostvariti i očekivanja od posla** (da omogući postizanje ciljeva) **osujećeni; znači kada osoba ne postiže uspjeh, tada se javlja opasnost od sagorijevanja.** Prema tome, treba pokušati otkloniti prepreke za postizanje ciljeva (uspjeha) u okolini ili nama samima. Ako to ne pomaže, trebali bismo redefinirati ciljeve koje smo postavili i očekivanja od posla (ili pokušati ostvariti ciljeve na neki drugi način, npr. promjenom strategije, u krajnjoj liniji – i samog posla.
- **Takodje se može reći da je smislenost posla važna komponenta.** Opasnost od sagorijevanja postoji onda kada osoba više ne vidi smisla u svom trudu u obavljanju posla. U prevenciji sagorijevanja važnu ulogu ima podrška kolega na poslu. Takodje i psihosocijalna klima u ustanovi ima uticaja na sagorijevanje. Treba osigurati stimulativnu sredinu za rad koja pruža otvorene mogućnosti za kreativnost, nezavisnost i lični razvoj.
- **Treba izbjegavati preveliki radni angažman. Potrebni su odmori, ne samo tokom dana, već i povremeni rekreativni odmori u dužem trajanju. Treba omogućiti usavršavanje zaposlenih.** To će im olakšati obavljanje posla, ali takodje dati i doživljaj važnosti i biti potvrda da je njihov posao cijenjen, kao i doživljaj kompetentnosti za obavljanje posla. Sve to otklanja opasnost od sagorijevanja.
- U prevenciji sagorijevanja važno je i sljedeće :
 - adekvatna plata,
 - postojanje mogućnosti napredovanja,
 - podrška od strane pretpostavljenih,
 - dobro rukovodjenje kaznenom ustanovom.

Od velike važnosti je i skladan porodični život i sportsko-rekreativne aktivnosti u slobodno vrijeme.

KOMUNIKOLOGIJA KAKO OSTVARITI DOBRU KOMUNIKACIJU

- Riječ komunikacija se može definisati na različite načine, ali zajedničko je da ona uvijek označava proces u kome se kroz jezik, riječi i fraze, različite znake i signale razmjenjuju informacije, misli ideje, stavovi.
- Uobičajeno je da vodimo računa o tome šta ćemo i kada reći, kakve riječi upotrijebiti da bismo na najbolji način iskazali ono što želimo. Skloni smo da zanemarimo činjenicu da pravu komunikaciju ne čini samo ono što smo rekli ili napisali, već većim dijelom ono što činimo dok govorimo, naš pogled, grimasa na licu, pokret ruke, stav našeg tijela, naš ukupan izgled. Bez obzira na riječi koje smo izgovorili, stvarnu namjeru odaju oni mali znaci, kao i ton u našem glasu, jačina našeg govora, naglasak na jednoj riječi, kao i ukupna energija koju glasom i stasom emitujemo ka sagovornicima.
- Za dobru i kvalitetnu direktnu komunikaciju je veoma važno da budete svjesni šta je to čime možete da poboljšate svoje ukupne vještine komunikacije, na koje načine to možete da postignete i koje se prepreke mogu javiti u tom procesu.

KAKO DA OSTVARITE DOBRU KOMUNIKACIJU TOKOM RAZGOVORA?

- Prije svakog razgovora sebi treba da postavite sljedeća pitanja:
 - Šta želite da postignete informacijama koje pružate?
 - Koliko je to što želite da kažete važno za vašeg sagovornika?
 - Kakav uticaj želite da ostvarite i na koji način to možete da postignete?
 - Kakav način saopštavanja i stav treba da zauzmete?
 - Šta sagovornik želi da sazna i šta je to što treba sa sazna?

ŠTA NE TREBA DA ZANEMARITE?

- Često se dešava da ono što ste željeli da kažete sagovorniku bude shvaćeno na pogrešan način ili da bude potpuno nedorečeno i iskrivljeno. Postoji nekoliko razloga za to:
 - **Nesporazumi u govoru** – nejasan govor, upotreba različitog jezika, žargona itd.
 - **Različita starosna dob, nivo obrazovanosti i kulture.**
 - **Lanac prenosa poruke** – kada ne komunicirate direktno sa sagovornikom nego sa njegovim/njenim saradnicima i kolegama dešava se da informacija koju ste željeli da prenesete bude različita od one koja je primljena.
 - **Ljudska priroda** – predrasude sagovornika ili vaše lične, ego, karakteristike ličnosti itd.
 - **Konfliktne situacije** - kada sagovornici ne dijele ista razmišljanja i stavove za određene stvari.

VJEŠTINE KOMUNICIRANJA (AKTIVNO SLUŠANJE)

- Sigurno se pitate: zašto veliku temu o komuniciranju počinjemo opisom važnosti slušanja, a ne onim što mi treba da kažemo?
- **Filozof Epiktet je zapisao jednu zaista poučnu misao: "Priroda nam je podarila jedan jezik i dva uha kako bismo mogli da čujemo duplo više nego što pričamo".**
- Samo slušanjem možemo prepoznati interesovanje i reakcije sagovornika, šta mu se dopada, a šta ne. Bez ovog uvida u potrebe sagovornika teško ćemo znati šta je to što treba da kažemo i postići cilj koji imamo. **Slušanje je izuzetno važan faktor dobre komunikacije, nije lako i zahtjeva dobru koncentraciju, ali je zato izuzetno korisno.**
- **Savjeti koji mogu pomoći da postanete bolji slušalac nego što već jeste su:**
 - Fokusrajte se na osobu sa kojom komunicirate.
 - Kontrolišite i eliminišite sve što može da vam odvuče pažnju (ne pišite, ne čitajte, ne radite ništa drugo osim slušanja).
 - Uspostavite kontakt očima sa sagovornikom kako biste mu pokazali svoju zainteresovanost.
 - Pažljivo slušanje shvatite kao priliku da dodjete do potrebnih informacija, mogućnost da čujete tuđa razmišljanja i način da proširite svoja znanja.
 - Probajte da izbjegnute vaša lična osjećanja o onome što vam je rečeno.
 - Potvrdite s vremena na vrijeme da pratite razgovor ("Razumijem, da da...).
 - Posmatrajte sagovornikovo ponašanje jer na taj način možete da saznate kako se on/ona osjeća.
 - Tek tada možete biti sigurni da je ono što kažete stvarno ono što je i potrebno.
- **Neka istraživanja pokazuju da za vrijeme predavanja – 20% polaznika sluša predavača (od toga 12% aktivno); 20% se bavi intimnim mislima; 20% se prepušta svojim sjećanjima, a ostali se bave svojim brigama, sanjarenjima ili misle na ručak. Uzrok tome može biti u tempu govorenja nasuprot tempu slušanja. Prosječna osoba govori tempom od 100 do 140 riječi u minuti, dok je tempo slušanja mnogo brži (oko 600 riječi u minuti).**

- Prepoznacete sigurno neke od sljedećih situacija u sopstvenom iskustvu:

1. Pseudoslušanje (lažno slušanje)

- Slušalac ispoljava reakcije kao da sluša (gleda govornika u oči, smiješi se, pa čak i postavlja po koje pitanje, ali su mu misli negde drugdje), ali ipak ne sluša. Takav slušalac će prije ili kasnije biti uhvaćen, tj. kad ga govornik pita za savjet kako da riješi svoj problem o kojem je govorio.

2. Jednoslojno slušanje

- Primanje samo jednog dijela poruka, verbalne, dok se druge u potpunosti zanemaruju, neverbalne. Govornik da izjavu kako nešto "cijeni", no pri tome će mimikom pokazati da misli obrnuto. Jednoslojni slušač to ne primjećuje, pa je pravi smisao poruke koju je primio suprotan od onoga što je govornik mislio.

3. Selektivno slušanje

- Slušanje samo onoga što osobu posebno zanima ili joj je posebno važno. Često ono što ocijenimo nevažnim se kasnije pokaže bitnim.

4. Selektivno odbacivanje

- Usredotočenost samo na one teme koje se ne žele čuti, kad se takva tema pojavi u razgovoru slušalac je jednostavno odbaci, prečuje. Ovakvi slušači vrlo brzo iritiraju svoje sagovornike.

5. Otimanje riječi

- Slušalac sluša tek toliko da "ugrabi priliku" za vlastiti "nastup", a tada je u stanju govoriti beskonačno dugo. Jasno je da takav "slušalac" najčešće nema pojma što mu sagovornik želi reći, te da ga većina ljudi doživljava kao nametljivca i brbljivca.

6. Odbrambeno slušanje

- Javlja se kod ljudi koji se u razgovoru zbog nečega osjećaju ugroženima, te najnedužnije izjave doživljavaju kao napad na koji se reaguje odbranom.

7. Slušanje "u zasjedi"

- Slušamo samo da bi napali sagovornika.
- Svaka od navedenih vrsta „neslušanja“ može dovesti do značajnih smetnji u komunikaciji, pa i do potpune blokade komunikacije. Za razliku od gore navedenih vrsta neslušanja, od kojih svaka u sebi u osnovi ima neki prikriveni motiv, pravom slušanju cilj je zaista razumjeti što sagovornik želi reći.
- **Aktivno slušanje** je ono kojem je cilj razumjeti što sagovornik želi reći. Pri tome slušalac može aktivno reagovati kako bi što bolje razumio sagovornika što je osnova uspješnog komunikacijskog procesa. Bit aktivnog slušanja je u potpitanjima koja mogu biti:
 - direktna,
 - indirektna (parafraziranje).
- Kakva je korist tih tehnika za poboljšanje slušanja? Sama namjera postavljanja potpitanja prisiljava nas na pažljivo slušanje. Jasno je da se takva pitanja ne mogu postaviti, bar ne na pametan način, ukoliko nismo pažljivo slušali. S druge strane, govornik je prisiljen biti precizniji u svojim izjavama, a to mu često puta pomaže da "pronadje" pravi smisao.

- **Direktna pitanja** mogu u suviše osjetljivim temama izazvati neudobnost, nepovjerenje, pa i prekid komunikacije. Da bi to izbjegli pribjegavamo **indirektnim pitanjima**. Takva pitanja postavljaju se **parafaziranjem** - **“vraćanjem”** onog što je rečeno onome ko govori, odnosno vlastitim riječima ponavljanje onoga što nam je osoba rekla. Tako se govorniku pruža mogućnost da potvrdi ili ispravi ono što je slušalac čuo i kako je to razumio. Parafraziranje može početi rečenicama tipa “drugim riječima ...” ili “dakle, vi kažete...” i slično. Osim činjenica, važno je prikazati i razumijevanje za osjećanje sagovornika, tako što rečenicu možemo započeti sa “ čini mi se da se vi osjećate ... jer ...”.
- **Kad aktivno slušamo mi šaljemo sljedeće poruke:**
 - a) **ja čujem vaš problem,**
 - b) **vidim kako se osjećate,**
 - c) **pomoći ću vam da razmislite o tom problemu i nađete druga rješenja,**
 - d) **vjerujem u vas i u to da sami možete naći vlastito i dobro rješenje.**

U konfliktnoj situaciji aktivnim slušanjem možemo jasnije utvrditi što osobe u sukobu misle i osjećaju. Ponekad je i to već dovoljno za rješavanje sukoba, a ako i nije, aktivno slušanje pomaže kod jasnog odredjivanja problema.

NEVERBALNA KOMUNIKACIJA (« GOVOR TIJELA»)

- Komunikacija među ljudima se ne svodi isključivo na korišćenje jezika. U poslednjih 20-ak godina sve više istraživača iz različitih oblasti: psihologije, sociologije, antropologije, ozbiljnije su se pozabavili uticajem neverbalnih faktora u interakciji licem u lice.

KONTAKT OČIMA

- **Kontakt očima je najsnažnije sredstvo neverbalne komunikacije koje posjedujemo.** Može biti:
 - dugotrajan ili kratkotrajan,
 - direktan ili indirektan,
 - isprekidan (kada s vremena na vrijeme «bacimo pogled») ili neprekidan (kada zurimo).
- Veličina zjenica je na primjer koristan pokazatelj dopadanja. **Pošto zjenice nisu podložne voljnoj kontroli, one mogu otkriti više nego bilo koji drugi aspekt govora tijela.**
- Zarad dobre komunikacije treba izbjegavati zurenje, što se u najmanju ruku smatra nepristojnim ili prijetućim. **Previše kontakta očima se obično smatra komuniciranjem superiornosti, manjkom poštovanja ili željom da se uvrijedi.**
- **Premalo kontakta očima se interpretira kao nedostatak pažnje, nepristojnost, nezainteresovanost ili stidljivost.** Depresivni i introvertni ljudi često izbjegavaju kontakt očima, kao i oni koji ne govore istinu, ukoliko nisu veoma drski.

IZRAZI LICA

- Emocionalna stanja ljudi i njihovi stavovi prema nama mogu nam biti jasni iz toga da li im lica pokazuju:
 - zadovoljstvo ili nezadovoljstvo,
 - interesovanje ili dosadu,
 - strah ili ljutnju.
- **Izrazi lica trebalo bi da budu živahni i izražajni.** Čak i neprivlačni ljudi mogu da djeluju privlačno ako imaju živahna i izražajna lica, kakav je slučaj kod mnogih komičara.

- Svi ćemo lako prepoznati različite izraze lica koji se koriste da pokažu sreću, tugu, gadjenje, ljutnju, strah ili zainteresovanost. (Slika br.1.)

PRAKTIČNI PRIRUČNIK

Slika br. 1. Da li možete tačno identifikovati svaku od sledećih emocija na slici?

a) Sreća

d) Ljutnja

b) Tuga

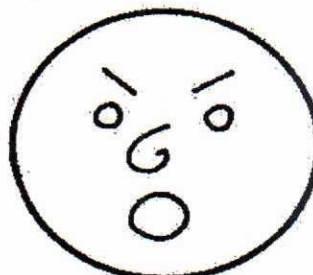
e) Strah

c) Gadjenje/Prezir

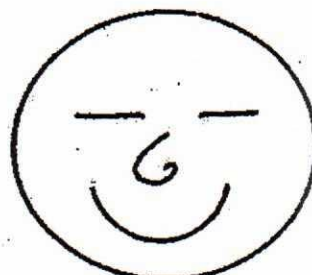
f) Zainteresovanost

1

2

3

4

5

6

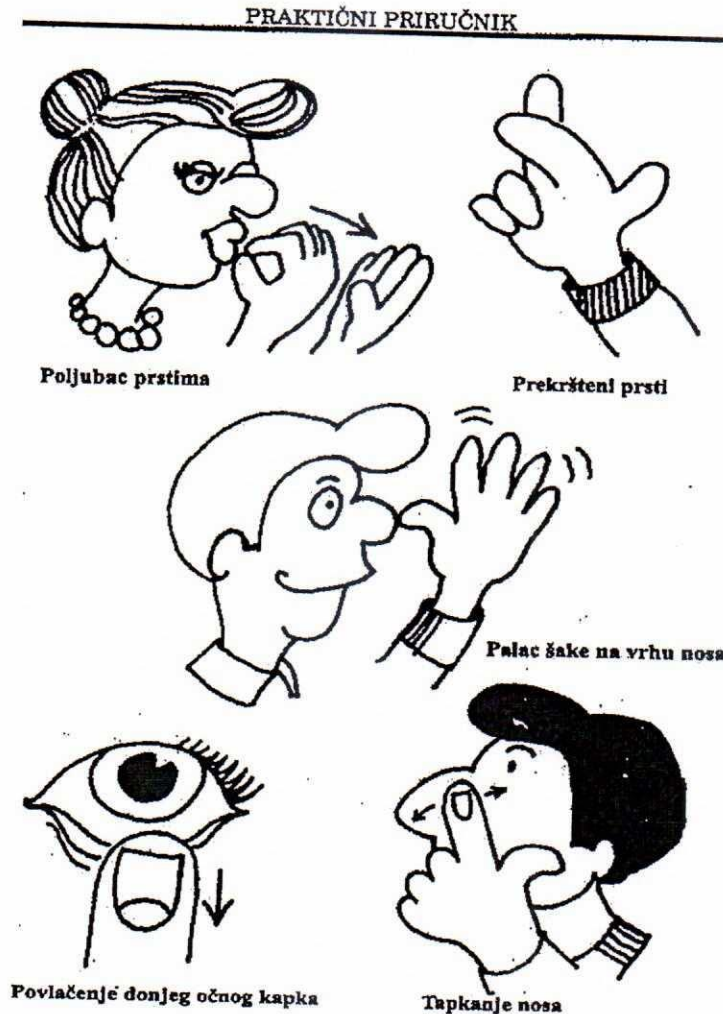
Odgovori: 1, d; 2, e; 3, a; 4, f; 5, b; 6, c.

Slika br. 1.

- Zamislite samo koliko je širok spektar osmjeha od Mona Lizinog polovičnog osmjeha pa do širokog osmjeha sa pokazivanjem zuba koji kolokvijalno zovemo «kez». Izraz lica se tokom komunikacije neprekidno mijenja. Na izrazu lica najčešće baziramo prvu impresiju o osobi koju smo upoznali.

GESTOVI I POKRETI

- Gestovi i pokreti koriste se za izražavanje otvorenosti, odbrane, razuvjeravanja, frustracije, povjerenja, nervoze, prihvatanja, očekivanja, ... Pojavljuju se čak i u situacijama kada druga osoba nije prisutna ili se ne vidi kao na primjer kada telefoniramo.
- Neki su gestovi univerzalni i zajednički različitim kulturama. Neki imaju i praktičnu vrijednost. (Slika br.2.)

Slika br. 2.

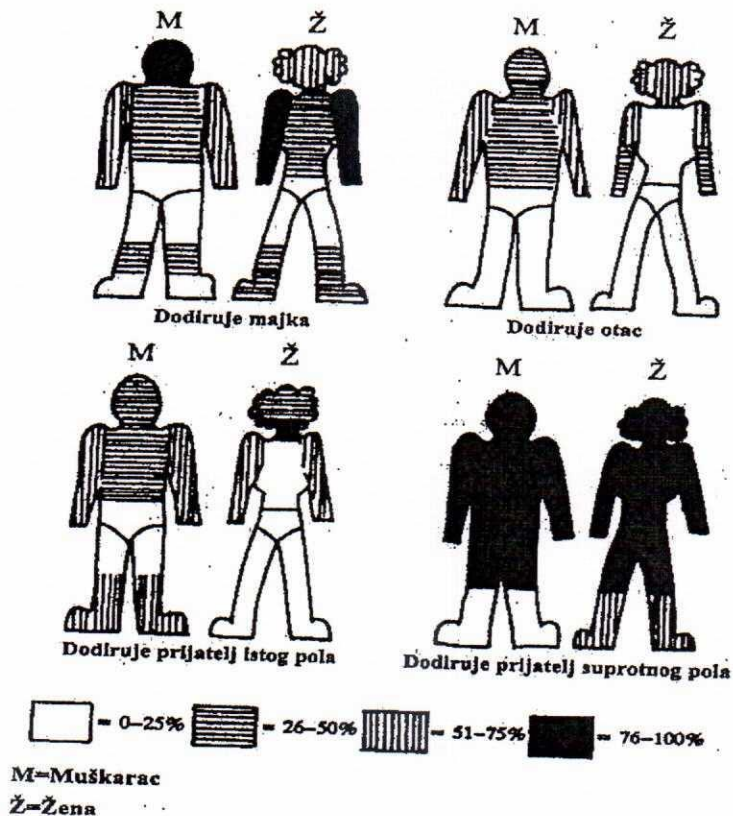
- Na primjer gest podignutog palca, koriste ga autostoperi širom svijeta. Ali, ako kojim slučajem putujete kroz Belgiju, Siciliju ili Grčku, budite pažljivi – gest se može protumačiti kao uvreda seksualnog tipa (nešto slično «srednjem prstu» kod nas). Pokreti glavom, naročito klimanje, mogu pomoći da se susret odvija glatko i treba ih ohrabrivati.

DRŽANJE I STAV

- Svako od nas ima specifično držanje po kojem nas je lako prepoznati čak i na relativno velikoj udaljenosti. Ukoliko želimo prenijeti da smo zainteresovani i uključeni u neku situaciju, držanje bi trebalo da bude uspravno. Pogrbljenost i slegnuta ramena treba izbjegavati, jer će uvijek odavati nedostatak zainteresovati, samopouzdanja, bojažljivost ili pak depresivno raspoloženje.

RAZDALJINA I KONTAKT TIJELOM (DODIR)

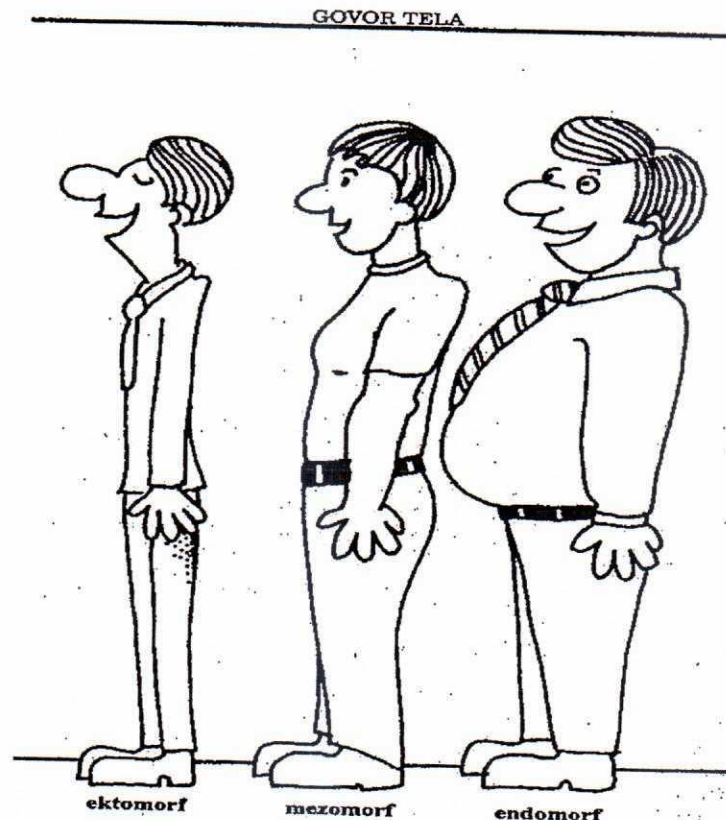
- Blizinu svakako treba ohrabrivati. Time se eliminišu ometajući sredinski faktori u komunikaciji.
- **Tjelesni kontakt treba ohrabrivati tamo gdje neće voditi ka neprijatnosti.** Rukovanje, tapkanje po ruci, ramenu, grljenje oko ramena može biti dobro za početak ostvarivanja kontakta. Ali ne i uvijek. Zamislite kako bi neukusno izgledalo kad bi se službenici obezbjeđenja grlili i ljubili sa osudjenicima. Rukovanje i tapkanje po ramenu može biti ohrabrujuće i bezopasno. (Slika br.3.)

GOVOR TELA

Slika br. 3.

POJAVA I GRADJA

- Nema sumnje da se izuzetno trudimo da se dopadnemo svijetu. Sasvim je jasno da naša pojava ozbiljno utiče na to kako će drugi reagovati na nas.
- Odjeća može, u srednjim ili hladnijim klimama, biti obavezna zbog zaštite, i može biti kulturom nametnuta zbog pristojnosti, ali i bez obzira na sve to ona ima značajnu vrijednost pri komunikaciji. Odjeća otkriva ponešto i o vašim prihodima, statusu, profesiji, ličnosti i mnogim drugim stvarima. Neki ljudi pozitivno reaguju na uniformisana lica dok ih se drugi klone.
- U svakom slučaju, lakše je promijeniti svoj izgled nego svoju gradju. **Po tipu gradje ljude najčešće dijelimo na:**
 - ektomorfe (mršavi i koščati),
 - mezomorfe (mišićavi) i
 - endomorfe (debeli).
- Ljudi često smatraju ektomorfe napetim i egoistima, mezomorfe nezavisnim avanturistima, i endomorfe toplim, pristupačnim i zavisnim. (Slika br. 4.)

Slika br. 4.

TIPOVI LIČNOSTI SA OTEŽANOM KOMUNIKACIJOM

1. Agresivna osoba

- To što otežava komunikaciju sa agresivnom osobom je njena potreba da povredi druge osobe, da ih kritikuje, omalovažava, a to komunikaciju prenosi na drugi plan. **Prema M. Đurišić, agresija se ispoljava u dva oblika kao:**
 - pasivna i
 - aktivna agresija.

"Pasivno agresivna ponašanja mogu se ispoljiti kao konfuznost, zaboravnost, zakašnjavanje, odugovlačenje sa izvršavanjem zadataka na radu i pravljenje mnogih grešaka. Time otežavaju, a ponekad i prekidaju komunikaciju...

... Kada imamo posla sa otvorenom agresijom (vređanje, pretnje, potreban je visok nivo zrelosti, samopouzdanje i kontrole da se komunikacija ostvari" (Đurišić, str. 63)

Komunikacijska strategija

- **"Umjesto uzvratne agresivne reakcije, dobro je sačuvati smirenost, pažljivo saslušati sagovornika, pokušati razumjeti suštinu njegovog besa"**(Đurišić, str. 63)

Ne mali broj ljudi želi da povredi sagovornika. Ali za tango je potrebno dvoje. I za konflikte je potrebno dvoje. **Zrele osobe na agresiju ne uzvraćaju agresijom, već nastoje da je otklone na taj način što komunikaciju svode na jezik argumenata, brojki, realnog problema.** U mnogim situacijama primalac poruke je lice koje reprezentuje neku ustanovu ili neku grupu, prema kojoj je, u stvari, okrenuta agresija. Primalac poruke mora da shvati da u tom slučaju njegova uloga podrazumjeva i prihvatanje i "uzemljenje" dijela agresije svoga sagovornika.

2. Depresivna osoba

- **"U sindromu depresivnosti najizrazitiji su bezvoljnost, potištenost, usporenost u govoru i radnjama ... Tuga, apatija, osećanje krivice, strah od grešaka i neuspjeha i osjećanje besmisla čine teškoće ovim osobama u**

komunikaciji. **Odsutni su, "gledaju vas a ne čuju" , često "prečuju informaciju"** (Đurišić, str. 62)

Problem sa depresivnim osobama nije samo u tome što se komunikacija sa njima odvija otežano, već i zato što ove osobe mogu da iritiraju partnera u komunikaciji, čak i da izazovu njegovu agresiju. To je posebno slučaj onda kada partner pokušava da rješi neki problem depresivne osobe, a ona se ponaša kao da to nije njen problem.

Komunikacijska strategija

- **Osnova strategije komuniciranja sa depresivnom osobom je optimistički i ohrabrujući pristup, posebno onda kada rješavamo neki problem ove osobe.**

"... ponovite informaciju, provjerite da li su razumjeli poruku. Pokažite razumjevanje za njihovo loše osjećanje i ohrabrite ih. Ne shvatajte njihove žalbe lično; otkrijte šta očekuju od Vas. Ako ima ohrabrujućih vijesti, saopštite ih odmah. Ako niste sigurni da možete nešto učiniti, objasnite razloge. **Ne definišite problem kao nerješiv.** Objasnite šta ste već preduzeli" (Đurišić , str. 62)

3. Egocentrična osoba

- **"Egocentrična osoba se prepoznaje po aroganciji, razmetljivosti, teatralnosti. Ima ekstremnu potrebu za uvažavanjem i priznanjem. Ima teškoće u komunikaciji jer "filtrira" informacije prema tome koliko je za njih zainteresovana, a i sklona je da u komunikaciji neprekidno ističe svoje zasluge i postignuća. Na taj način skreće tok komunikacije i udaljava se od osnovnog sadržaja komunikacije"**(Đurišić, str 63)

Suština problema je da ova osoba mjenja temu komunikacije zbog svoje potrebe za isticanjem. Kako prevazići taj problem?

Komunikacijska strategija

- **"... ne kritikujte ga, odajte mu priznanje, ističite značaj njegovih stvarnih postignuća, Komunikaciju usmjeravajte konkretnim poslovnim ciljevima"** (Đurišić, str. 63)

Navedena komunikacijska strategija pripada jednom načinu mišljenja koji ide za tim da nikako ne aktivira negativne potencijale osobe sa problemima u komunikaciji. Ova strategija ide dotle da previše izlazi u susret takvoj osobi, kako bi se očuvala bezkonfliktna komunikacija. Druga je strategija da se jednostavno držimo teme i da izbjegavamo sve ono što ne spada u problem komunikacije.

4. Paranoidna osoba

- **Paranoja je ozbiljno psihopatološko stanje – psihoza, koju odlikuju ideja veličine i sumanute ideje proganjanja.** Ali se ovaj izraz kolokvijalno koristi i za veoma raširenu pojavu optuživanja drugih da žele da nam učine zlo i za sumnjičavost.

“Osnovna odlika ovog ponašanja je nepovjerenje i sumnjičavost. Veliki dio radnog vremena koriste za istraživanje “ko kome radi o glavi”. Svako obraćanje i informaciju drugih ljudi prihvataju pitanjem ko je i zašto iza ovoga? Kritizerski su raspoloženi, niko i ništa ne valja, a oni su žrtve. Često plasiraju i formalnim i neformalnim kanalima iskrivljene informacije. Svojim sumnjičavim stavom i kritizerstvom ometaju ili prekidaju komunikaciju” (Đurišić, str. 62).

Komunikacijska strategija

- **Paranoidna osoba nastoji da partnera u komunikaciji uvuče u svoj “sistem”, što znači u raspravu ko je za nju, a ko protiv, koji ljudi su moralno i stručno nepodobni itd. Suština komunikacijske strategije jeste da izbjegnemo da uđemo u ovaj sistem.**

„U prenošenju zahtjeva i informacija treba biti jasan, direktan, bez okolišenja, pozivati se na činjenice. Ne izražavati svoja mišljenja i osjećanja prema njemu, Ako je sklon agresivnim ispadima, zadržati smiren i odlučan stav,, (Đurišić, str. 62)

Znači, adekvatan način komuniciranja sa ovom osobom jeste govor argumenata, cifara, objektivnih parametara, zahtjeva posla ili onoga što se očekuje od susreta sa ovom osobom.

5. Anksiozna osoba

- **„Anksioznost, kao neodredjena strepnja, u najvećoj mjeri određuje ponašanje, stavove, način mišljenja i odlučivanja anksioznih osoba. Ponekad izgledaju smireni, tihi, bez inicijative, ponekad uznemireno, a kada su agresivni to je najčešće posledica nepodnošljive strepnje. Ne podnose neizvjesnost i bilo kakav rizik, nesigurni su, neodlučni i nesamostalni. Imaju teškoće u komunikaciji, jer su opterećeni nesigurnošću, brigom o tome**

kako ih drugi opažaju, šta će odgovarati sagovorniku. To ih ometa da se usredsrede na informaciju,, (Đurišić, str. 63)

Komunikacijska strategija

- „Ne dovodite ih u situaciju da brzo i samostalno odlučuju. Neophodno ih je umiriti i pokazati dobronamjernost. Ako komunicirate sa anksioznim klijentom, pokušajte da utvrdite šta on u stvari želi i pokažite da ste zainteresovani. Provjerite da li ste ga dobro razumjeli. Ponudite rješenje i provjerite da li je on njime zadovoljan. To je način da izbjegnute pretvaranje anksioznosti u ljutnju i prekid komunikacije,, (Đurišić, str. 63)

Završne napomene

U radu sa osobama sa otežanom komunikacijom držimo se nekoliko osnovnih principa:

1. **Moramo da shvatimo o kom tipu ličnosti je riječ**, da ga dijagnostikujemo i da razumijemo koje specifične probleme u komunikaciji su karakteristične za taj tip.
2. **Ne smijemo da shvatimo lično probleme koji se javljaju u komunikaciji sa ovim osobama**, čak i kada je, na primjer, njihova agresija upravljena na nas.
3. **Osnovna strategija svodi se na uljudan odnos i na potpunu usmjerenost na argumente, činjenice, podatke koji su relevantni za predmet komunikacije.**

M O Ć

POJAM, VRSTE I SRODNI POJMOVI

- **Moć se najčešće definiše kao: sposobnost donošenja odluka ili mogućnost da se ostvari vlastita volja ili sposobnost da se kontroliše ponašanje drugih osoba.** Srodni pojmovi su uticaj: kontrola, autoritet, status i rukovođenje.
- **Autoritet jeste moć, ali određena vrsta moći.** U formalnim organizacijama autoritet je moć koju prema propisima organizacije posjeduje osoba na određenom položaju. Ako je hijerarhijski viši položaj, veća je i moć po dometu. Autoritet može predstavljati i moć koju neko ima na osnovu svog ugleda ili statusa u grupi.
- **Rukovođenje predstavlja samo jedan određen način korišćenja moći na osnovu određenog položaja u grupi.**
- **Razlikujemo pet tipova moći:**
 1. **moć nagradjivanja** - ocjenjivanje u školi, lični dohodak, nagradjivanje (posjete, odsustva u krugu porodice...) osudjenika, manifestovanje naklonosti,
 2. **moć prisile** – počiva na ocjeni osobe P da će je osoba O kazniti ako se ne povinuje njenom zahtjevu. Osoba O posjeduje mogućnost da nanese štetu i neprijatnost, da posjeduje mogućnost da kazni. Korišćenjem prisile više se kontroliše spoljnje ponašanje, nego što se kontrolišu motivi, uvjerenja i stavovi.
 3. **referentna moć** - počiva na pozitivnom odnosu osobe P prema osobi O, naklonosti i nekoj vrsti identifikacije – dobri roditelji, omiljeni nastavnik ili cijenjeni rukovodilac posjeduju referentu moć.
 4. **stručnjačka moć** - bazira se na znanju i stručnoj kompetentnosti – kada članovi radne grupe prihvataju savjete rukovodioca o tome kako da obave određeni posao, jer smatraju da je njegovo znanje veće od njihovog i da mogu da ga koriste. (naprimjer, preporuke ljekara, učitelja, psihologa).

5. **legitimna moć ili moć legitimnog autoriteta** - najvažnija je za djelovanje grupa i organizacija. Osoba sa tom moći ima ovlašćenje, pa i obavezu, da utiče na određene članove grupe, a to pravo članovi grupe prihvataju. To pravo može počivati na tradiciji (naprimjer, otac koji vodi glavnu riječ u kući), aktuelnim normama (davanja izvjesne samostalnosti djeci) ili zakonskim propisima koji podrazumijevaju legitimno pravo osoba (sa određenim položajima: rukovodioca službe, načelnika..., da kontrolišu određen broj članova organizacije i manifestuju moć nad njima. **Legitimna moć i autoritet su neophodni za funkcionisanje organizacije.**

AUTORITARNA I DEMOKRATSKA LIČNOST

- **Starogrčko značenje riječi demokratija je “vladavina naroda”** (demos – narod i kratein – vladati) jednako pravo svih da određuju strukturu i upravljanje društvom.
- Porodični odnosu su demokratski kada roditelji ne sputavaju inicijativu djece, kada im dozvoljavaju slobodu izražavanja i ne usadjuju poštovanje autoriteta kao osnovnu vrijednost.
- Demokratske odnose u radnoj grupi odlikuje:
 - grupno odlučivanje,
 - razvijena komunikacija među članovima grupe,
 - slobodna rasprava o problemima grupe i sl.
- Struktura onih ličnosti koje prihvataju demokratiju specifična je i bitno drugačija od strukture ličnosti osoba koje prihvataju antidemokratske oblike odnosa između ljudi.

Demokratske ličnosti karakteriše:

1. **Otvorenost duha** (sposobnost da se sasluša gledište drugoga).
 2. **Prihvatanje sebe i povjerenje u sebe** (svim članovima grupe se pruža šansa da učestvuju, pa čak i neodlučne i povučene osobe mogu da razviju osjećanje samopoštovanja).
 3. **Realizam** (orijentacija na realnost i poštovanje činjenica).
 4. **Svijest neopterećena statusnim razlikama** (neopterećenost kompleksom superiornosti ili manje vrijednosti).
 5. **Pravednost** (jednaka prava i jednaka mogućnost svih članove grupe).
 6. **Prijateljstvo** (kao posljedica demokratskog rukovodjenja grupom, razvija se mnogo više prijateljstvo u odnosima između članova).
- **Demokratske grupe su najčešće produktivnije od autoritarnih.** Klima rasprave i slobodnog iznošenja vlastitih gledišta ima za posledicu vezivanje pojedinca za grupu i aktiviranje njegovih potencijala.
 - **Antidemokratska orijentacija povezana je sa određenom strukturom ličnosti koja se naziva autoritarnom.** To su mnogi ljudi spremni ili sposobni da budu dominantni i čak veoma grubo u odnosima sa svojim podređenima, a veoma snishodljivi i submisivni prema nadređenima. Taj je fenomen nazvan “društvenim bliciklizmom”.

Autoritarna ličnost je:

1. **konvencionalna** (rigidno se pridržava vrijednosti srednje klase),
2. **submisivna** (nekritički se povinuje autoritetu),
3. **agresivna** (prije svega u odnosu na osobe koje krše konvencionalne vrijednosti),
4. **egoista (sebičnjak)**,
5. **poštovalac vlasti**,
6. **rigidna** (kruta, ukočena, zadržta),
7. **sklona korišćenju mehanizama projekcije**,
8. **sklona da razmišlja o seksualnim nastranostima i da ih osudjuje**.

Adorno i njegovi saradnici su objasnili nastanak autoritarne ličnosti načinom vaspitanja djece, koji karakteriše rigidan, veoma strog odnos roditelja prema djeci, stroga kontrola njihovih postupaka. Reakcija na ovakav odnos roditelja je mirenje sa situacijom i potiskivanje agresivnih emocija. U zreloom dobu ove osobe pokazuju poslušnost prema autoritetima, ali zato upravljaju potisnutu agresiju prema slabim osobama i prema onim društvenim grupama od kojih se ne očekuje da mogu da uzvrate napad.

- **Autoritarnu grupnu klimu karakteriše, prije svega, autokratsko vodjstvo sa centralizovanim odlučivanjem i kontrolom ponašanja. Autoritarni rukovodilac kao izvore motivacije koristi prinude, prijetnje, manipulisanje strahom. Autoritarna klima stvara uslove za nezadovoljstvo, frustriranost njenih članova. I u jednoj i u drugoj klimi česti su konflikti: u autoritarnoj usled ugrožavanja egzistencijalnih motiva, a u demokratskoj usled razlika u stavovima i mišljenjima.**

STAVOVI I PREDRASUDE

- Stavovi su najčešći predmet razgovora gdje se suočavaju različita mišljenja. **Sličnost stavova zbližava ljude, a razlike mogu biti uzrok nesuglasica i sukoba.**

Šta je stav?

- **Stav je tendencija (usmjerenost) da se reaguje pozitivno ili negativno prema izvjesnim ljudima, stvarima, idejama ili situacijama.**

- **Stavovi mogu biti:**

- **pozitivni ili negativni** (prihvatanje ili odbijanje određenog sadržaja),
- **čvrsti ili kolebljivi** (ovisno koliko su stabilni u čovjeka koji ih je usvojio),
- **radikalni ili konzervativni** (ovi termini nemaju ovdje političko značenje, nego značenje da naši stavovi u raznim pitanjima mogu ići za promjenom postojećeg stanja ili za očuvanjem situacije status quo),
- **progresivni ili reakcionarni** (obzirom na političku obojenost).

- Stav u sebi sadrži tri elementa, odnosno tri međusobno povezane komponente, i to:

- spoznajni element** (informacija),
- emocionalni element** (pozitivan ili negativan odnos) i
- akcioni element** (ponašanje, aktivnost).

(Naprimjer, temeljem saznanja o nuklearnoj energiji (**spoznajni element**), čovjek može biti uvjeren da je primjena nuklearne energije opasna i štetna za čovjeka i okolinu, te osjeća nelagodu već pri pomisli na mogućnost izgradnje nuklearne elektrane (**emocionalni element**), spremno potpisuje peticiju za zatvaranje postojećih nuklearki (**akcioni element**).

Važno je naglasiti da se stavovi često "okamenjuju" i to uglavnom zbog dvije grupe razloga:

Prvo, postojeći stavovi utiču na sticanje novih iskustava, tako da zapažamo i pamtimo prvenstveno ono što se poklapa s našim usvojenim shvatanjima, a i nehotice zaboravljamo one činjenice koje se s njima ne poklapaju.

Drugo je grupa razloga da postoji tendencija izbjegavanja kontakta s onim što se ne poklapa s našim postojećim stavovima.

- **Poseban problem predstavljaju predrasude - emocionalno obojeni stavovi unaprijed određeni u korist ili protiv neke osobe, ideje ili pojave. Bitno je za**

predrasude da su neobjektivne, tj. nisu zasnovane na činjenicama, imaju naročito izraženu emocionalnu komponentu i vrlo su čvrste.

- **Najpoznatije i najšćešće** su predrasude prema rasnim, etničkim i religijskim skupinama. Manje su izražene prema nekim drugim skupinama i kategorijama osoba (ženama, invalidima).
- **Odnos između stavova i ponašanja vrlo je složen.** Iako stav u sebi kao jednu od komponenti ima spremnost na akciju, to međutim, ne znači da je ponašanje uvijek i potpuno u skladu sa stavom. Neuskладjenost može biti posljedica toga što na ponašanje, osim stavova, djeluju i druge osobine ličnosti.
- **Posebnu pažnju treba obratiti na to kako na stavove utiču konkretna situacija odnosno zahtjev ili pritisak iz socijalne okoline.** Može se dogoditi naprimjer, da neko popusti zahtjevima i pritiscima okoline i reaguje suprotno svom stavu. Ponašanje osobe tada nije uskladjeno s njegovim stavom i ta neuskладjenost često uzrokuje stanje napetosti i nelagode, s težnjom da se uspostavi narušena ravnoteža i sklad (ponekad se uskladjivanje može postići jedino promjenom prvobitnog stanja).

- Na kraju, pogledajte i popunite upitnik koji slijedi. Razmislite nekoliko minuta o svom stavu koji imate prema osuđenim licima. Ukoliko prepoznajete jak emotivno negativan naboj, razmislite u kojoj mjeri je taj naboj osnovan, a koliko ste se našli u zamci predrasuda. Razgovarajte o tome sa svojim kolegama. Dajte šansu i osuđenima da vam više kažu o sebi. Slušajte ih pažljivo i skoncentrisano, koristeći znanja koja ste stekli o vještinama komuniciranja.

UPITNIK

Uvaženi kolega, pred Vama se nalazi upitnik kojim želimo ispitati Vaš stav prema osuđenim licima. Ispitivanje je dobrovoljno i anonimno, što znači da ukoliko ne želite ne morate da se potpišete. Ovdje nema tačnih i pogrešnih odgovora. Svaki odgovor je tačan ukoliko odražava Vaše mišljenje.

Unaprijed zahvaljujemo na saradnji.

1. O osuđenim licima mislim sve najgore!
 - a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
2. Mislim da su osuđena lica ljudi kao i ostali i da zaslužuju korektan i human odnos.
 - a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
3. Kada su u pitanju osuđena lica mislim da bi trebalo da važi ona stara "Batina je iz raja izašla".
 - a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
4. Nikad ne bih radio sa osuđenim licima da ne moram.
 - a) slažem se u potpunosti

- b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
5. Čini mi se da mogu da ih razumijem.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
6. Mislim da su toliko ograničeni da ih je nemoguće prevaspitati.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
7. Većina njih su klošari i uličari.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
8. Priznajem da ih se plašim
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
9. Mimo sankcija koje zakon predviđa, mislim da zaslužuju sva ostala ljudska prava.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
10. Mislim da su toliko "namazani" da bi nas sve žedne preko vode preveli.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam

- d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
11. Da sam na nekom rukovodećem mjestu, sve nagrade bih im uskratio.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
12. Kada se sretnemo na slobodi uvijek ću da ih pozdravim kao ljude.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
13. Čini mi se da im se previše dozvoljava u odnosu na ono koliko zaslužuju.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
14. Koliko je u mojoj nadležnosti, želim da im pomognem da postanu bolji ljudi.
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem
15. Užasno me iritiraju
- a) slažem se u potpunosti
 - b) uglavnom se slažem
 - c) neodlučan sam
 - d) uglavnom se ne slažem
 - e) uopšte se ne slažem

Hvala na saradnji!

NASILJE U ZATVORU

- **Nasilje je veoma raširena pojava u zatvoru.** Na pr. podaci iz SAD-a za 1990. godinu govore o oko 100 ubijenih zatvorenika i oko 10 000 povrijeđenih kojima je bila potrebna ljeekarska pomoć.
- **U zatvorima postoji:**
 1. individualno i
 2. kolektivno nasilje
- **Individualno nasilje** se odnosi na međusobne napade zatvorenika i na napade pojedinih zatvorenika na osoblje. Kolektivno nasilje je nasilje širih razmjera koje se može pretvoriti u pobunu.
- **Koji su mogući uzroci nasilja?** Navodimo nekoliko potencijalnih uzroka nasilja:
 1. konflikti sa drugim zatvorenicima i osobljem
 2. frustracije izazvane deprivacijama
 3. život u skućenom prostoru(prenaseljenost)
 4. borba za vlast
 5. odbrana od nasilnika
 6. delinkventi su iznadprosječno agresivni, pa je i najmanji povod dovoljan da dodje do nasilja
- **U literaturi se često navode dva modela nasilja:**
 1. importacijski model
 2. deprivacijski model
- Prema **importacijskom modelu**, zatvorenici koji pretežno pripadaju nižim slojevima stanovništva, uz kulturne vrijednosti i standarde miljea iz kojih potiču, dolaskom u zatvor donose i nasilne oblike ponašanja kao modele rješavanja konflikata
- **Deprivacijski model** objašnjava nasilje kao posljedicu frustracija koje izazivaju razne restrikcije i pritisci. To su pritisci i ugnjetavanja od strane drugih zatvorenika, a u represivnim zatvorskim sistemima, i od strane pojedinih stražara. Nasilje u takvim okolnostima često se odvija po modelu redukcije napetosti(“kada popuste živci”) kada agresivna reakcija dovodi do popuštanja napetosti. Tu svakako spada i **prenatrpčnost** prostorija s svim posljedicama. Zatvori su pretijesni, i to je problem mnogih zatvora. Nadalje, deprivacija materijalnih dobara podstiče grabežno ponašanje i eksploataciju jačih nad slabijima.
- **Kolektivno nasilje** u obliku pobuna javlja se uglavnom u većim kaznenim zavodima, zavodima većeg stepena bezbjednosti, a to zapravo znači i većih restrikcija. Talas nasilja se u principu javlja kada su zatvorenici zakinuti za nešto što smatraju da im pripada, ili kada postoje ozbiljni propusti u mjerama bezbjednosti.

- Do nasilja dolazi i kada se naruši ravnoteža odnosa između zatvorenika s jedne i osoblja sa druge strane. U održavanju ravnoteže odnosa posebnu ulogu imaju vođe zatvorenika. Njima osoblje daje određene beneficije samo da se održi relativno krhka ravnoteža koja se po pravilu lako naruši usljed bilo koje deprivacije, čime se pokrene novi talas nezadovoljstva
- Ne treba nikako zaboraviti da postoje pojedinci sa ozbiljnim poremećajima ličnosti (na pr. *psihopati*) koji uživaju u izazivanju nereda.
- Neki autori su mišljenja da glavni uzroci nasilja proizilaze iz propusta uprave zatvora, jer vjeruju da se i najgori zatvorenici mogu s uspjehom držati pod kontrolom. Nadalje, smatra se da nikako nije dobro izlagati zatvorenike *dokoličarenju*, i da bi to mogao biti jedan od uzroka nasilja.
- Na nasilje u zatvorima utiču i događaji i stanje u socijalnoj zajednici izvan zatvora, politički događaji i ekonomska situacija u zemlji. Dobar primjer u SAD-u je diskriminacija Crnaca. Ako u nekoj državi poraste stepen diskriminacije Crnaca, to može dovesti do porasta nasilja u zatvorima.

PSIHOPATIJA (ANTISOCIJALNI POREMEĆAJ LIČNOSTI)

Pojedini autori spremni su da kažu *da nema psihopata, zatvori bi bili prazni*. Epidemiološki podaci ukazuju da je ovaj poremećaj ličnosti zastupljen u opštoj populaciji 3% (preciznije, prevalence kod muškog pola je 7%, a 1% kod žena) (J. Marić, Klinička psihijatrija)

Ovaj poremećaj ličnosti uključuje stalno sukobljavanje sa socijalnim običajima, moralom i zakonom. Počinje u ranoj adolescenciji (prema nekom autorima čak i prije 15. godine), ali je poremećaj najjače izražen u dvadesetim godinama. Sa starenjem ima tendenciju ka poboljšanju samo u smislu problema sa zakonom (poslije 40. godine perzistiraju bračna nestabilnost, impulsivnost, zloupotreba alkohola i droga, neizmirivanje finansijskih obaveza)

Životni stil psihopata karakteriše:

- besciljnost
- impulsivno ponašanje bez obzira na posljedice
- nemogućnost emocionalnog razumijevanja drugog ljudskog bića
- defektno rasuđivanje i ponavljano laganje
- na socijalnom planu sukobi sa policijom i činjenje prekršaja, promiskuitet, zloupotreba alkohola i droga, kršenja pravila ponašanja u školi i na poslu, gubitak prijatelja (antisocijalna ličnost samo uzima od onih koji bi mu mogli biti prijatelji, a ništa ne daje)

- **Na temelju velikog kliničkog iskustva Cleckley (1976) je izdvojio sljedeća temeljna obilježja psihopata:**

1. površinski šarm i iznadprosječna inteligencija,
2. odsutnost sumanutih misli i drugih znakova iracionalnog mišljenja,
3. odsutnost «nervoze» ili psihoneurotičkih reakcija,
4. nepouzdanost,
5. neiskrenost,
6. nedostatak grižnje savjesti ili stida,
7. antisocijalno ponašanje bez jasnih motiva,
8. slabo prosudjivanje i nesposobnost učenja na temelju iskustva,
9. patološka egocentričnost i nesposobnost za ljubav,
10. emocionalno siromaštvo,
11. nesposobnost uvidjanja (u raznim situacijama),
12. površnost u interpersonalnim odnosima,
13. sklonost neobičnom i nepoželjnom ponašanju pod utjecajem alkohola (ali i u trijeznom stanju),
14. suicid rijetko ostvaren (iako često pokušan na teatralan način),
15. bezličan, beznačajan i slabo integrisan seksualni život,
16. nesposobnost planiranja života.

- **Robert D. Hare, također jedno od najpoznatijih imena u ovom području, u izvrsnoj knjizi izdanoj 1970. godine «Psychopathy: Theory and research» , navodi deset temeljnih obilježja psihopata prema jednoj anketi provedenoj s većim brojem psihijatara:**

1. ne uči na temelju iskustva,
2. nema osjećaj odgovornosti,
3. ne može uspostaviti ozbiljnije odnose (trajnije veze),
4. ne može kontrolisati poroke,
5. nedostatak morala,
6. sklonost antisocijalnom ponašanju,
7. kažnjavanje nema uticaja na ponašanje,
8. emocionalna nezrelost,
9. ne osjeća krivicu,
10. egocentričnost.

- **Jedan od istraživača koji se bavio tom problematikom (Hare) kaže da se psihopate mogu opisati kao grabežljivci koji koristeći šarm, manipulaciju, zastrašivanje i nasilje kontrolišu druge ljude i zadovoljavaju svoje sebične potrebe. Hladnokrvno uzimaju ono što zažele i ponašaj se kako im se sviđa, kršeći socijalne norme i očekivanja drugih ljudi bez ikakvog osjećanja krivice ili žaljenja. Zato ne začudjuje, kaže on, da svega oko 1% psihopata, koliko se procjenjuje da ih ima u opštoj populaciji, čine od 15 do 25% zatvoreničke populacije i odgovorni su za velik broj teških delikata, razne oblike nasilja i socijalne probleme u svakom društvu. Psihopate možemo sresti u gotovo svim zanimanjima.**

- U njihovim spoznajama, govoru i doživljajima nedostaje dubine. Oni nisu usvojili moralne norme kao korektive ponašanja. Najčešće koriste lični šarm, kontakt očima i pokrete tijela koji odvlače pažnju, kao i slabosti sagovornika u funkciji dominiranja, kontrolisanja i manipulisanja drugima.
- Kod psihopata kazne nema ili nema učinka na duži rok, jer se strah i neugoda doživljeni prilikom kažnjavanja ne pamte i ne djeluju kao motiv za izbjegavanje kažnjavanja u sličnim situacijama. Ono što je sasvim sigurno je «niski koeficijent straha» psihopata. Zato su oni uglavnom teži prestupnici i prognoza njihove resocijalizacije je vrlo nepovoljna. Nisu u stanju uspostaviti povjerljiv i iskren odnos sa terapeutom. Uvjereni su da su njihove odluke ispravne, a mišljenja drugih nije im važno. Jednostavno nešto poželjeti ili htjeti, dovoljno im je opravdanje za bilo koji postupak u ostvarivanju cilja. Kako psihopate posjeduju karakterističnu sposobnost da „zagorčavaju život drugima“, obično se kaže da psihopata ne pati, ali pate drugi zbog njega“.

SAMOUBISTVO (SUICID) I SAMOPOVREDJIVANJE

- Samoubistvo je način reagovanja pojedinca na nastalu kriznu situaciju, odnosno izraz patološkog traženja rješenja i izlaza iz, za njega u tom trenutku nerješive i nepodnošljive traumatske situacije, haosa, konflikta i krize u kojoj se nalazi.
- Samoubistvo je svjesni pokušaj rješavanja problema koji je izvor patnji. Tim činom osoba koja pati prekida svijest i time nepodnošljivu bol. Osoba je izgubila svaku nadu u rješenje problema. U kritičnim trenucima gubi se svaki osjećaj za konstruktivno. **Većina samobustava je ambivalentna (imaju dvojnju vrijednost).** Osoba koja sebi oduzima život bila bi srećna da to nije morala učiniti. Oni koji planiraju samobustvo često to na neki način daju do znanja osobama iz svoje okoline
- Hayes (1995) upozorava da se u kaznenim zavodima premalo pažnje pridaje samobistvima i da je rašireno uvjerenje o tome da zatvorenici pokušajima suicida nastoje manipulirati osobljem kako bi postigli neke svoje ciljeve. Isti autor nalazi da je stopa samoubistva znatno veća u zatvorima nego kazneno-popravnim domovima, ali je i u KP domovima veća nego u opštoj populaciji. Prema podacima koje je prikupio, učestalost samoubistava veća je kod osoba koje su počinile delikte protiv života i tijela. U zatvorima, samoubistva se najčešće događaju u prva 24 sata. U KP domovima, u populaciji zatvorenika osuđenih na duge kazne, veća je vjerovatnoća izvršenja samoubistva u ranim razdobljima izdržane kazne ili neposredno pred izlazak.
- Na temelju analize većeg broja istraživanja, Hayes ističe sljedeće činjenice, odnosno okolnosti koje su povezane sa samobustvom:
 1. psihički poremećaji,
 2. raniji pokušaji suicida,
 3. smještaj u zasebnu ćeliju ili izolovani smještaj.
- Između raznih psihičkih poremećaja u vezi sa suicidom najčešće se dovodi stanje depresije. Suicid se najčešće događa kada je osoba sama. Zato u najstojanju prevencije suicida ne bi trebalo osobe sklone suicidu

ostavljati bez nadzora i ne bi ih trebalo smještati u izolaciju. U djelu ustanove u kojem borave i spavaju zatvorenici treba ukloniti sve predmete i opremu koja bi se mogla koristiti u pokušaju suicida. **Prema statistikama, najčešći oblik izvršenja suicida zatvorenika muškog pola je vješanje.** Treba biti oprezan i sa zatvorenicima za koje se pretpostavlja da manipulišu pokušajima suicida, jer te osobe mogu i ostvariti samoubistvo, slučajno, odnosno nespretnošću pri lažnom pokušaju suicida, ili računajući na brzu reakciju osoblja koja može izostati.

- **Uz samoubistva u populaciji zatvorenika u poredjenju sa opštom populacijom, učestalije je i samopovredjivanje. Postoje različiti načini samopovredjivanja:**

- gutanje raznih predmeta,
- uzbrizgavanje infektivnih materija pod kožu,
- rezanje vena i puštanje krvi,
- zabijanje igle u zjenicu ili eksera u čelo,
- izazivanje opekotina djelova tijela,
- gladovanje i
- lažna samoubistva.

U istraživanjima na temu samopovredjivanja zatvorenika uz manipulaciju i sklonost samopovredjivanju, upozorava se i na poremećaje ličnosti, stanja emocionalnog sloma i patnju. Autori koji su skloniji traženju motiva u želji za manipulacijom navode da je glavni motiv da se postigne povoljniji tretman ili premještanje u bolnicu, gde su uslovi života bolji ili pak, pritisak na sud da se ublaži kazna.

- **Želju za samouništenjem svrstavamo u poremećaj nagona za življenje. Najčešće se javlja kod depresivnih ili shizofrenih pacijenata. Psihijatrija poznaje i tzv. racionalno odnosno bilansno samoubistvo kod neizlečivih somatskih bolesnika.**
- Pomenimo i tzv. **latentne suicidalne želje.** Takve osobe, nesvjesno motivisane, često ulaze u opasne situacije, vratolomije automobilom i sl. (jedan broj automobilskih skretanja sa druma spada u te slučajeve, a neki autori i bolesti zavisnosti – alkoholizam, narkomanija, pušenje – uključuju u latentna samoubistva, odnosno mehanizam postepenog samouništenja). Smatra se da postoje opasni sportovi koji su latentno suicidalni: automobilizam, padobranstvo, sportsko ronjenje i alpinizam.
- **Epidemiološki podaci u opštoj populaciji pokazuju da muškarci češće realizuju suicid, a žene češće pokušavaju suicid, pri čemu su kritični dani u nedjelji – ponedjeljak i preko vikenda, a doba godine – proljeće i jesen. Samoubistvo se najčešće izvršava ujutru, pred zoru, kada strah**

pred patnjama narednog dana dostigne vrhunac pred navirućim obavezama i permanentnim zahtjevima.

- **Pokušaj samoubistva uvijek treba najozbiljnije tretirati, pokušaj je uvijek alarm, poziv, apel za pomoć.** To je indikacija da se ta osoba nalazi pred većim pritiskom nego što njeni kapaciteti to mogu da podnesu. Potrebno je da se takvoj osobi ozbiljno i s punom pažnjom pristupi. Nikako ne karikirati niti ismijavati njen problem. (Opaske tipa – „i ja bih da mi je što bolje“, ili pak „nudjenje“ konopa i slično nedopustivo je).
- Neprihvatljivo je takodje moralističko stanovište da svako ima pravo da odluči o načinu svog umiranja, tj. da čovjek ima pravo na smrt. Većina se slaže da je **samoubistvo izraz bolesti, izraz sniženog nagona za življenjem i da ga treba pishijatrijski liječiti, a u penalnim uslovima prepoznati rizik i pravovremeno intervenisati.**

BOLESTI ZAVISNOSTI (TOKSIKOMANIJE)

- Svjetska zdravstvena organizacija definiše zavisnost kao stanje periodične ili kontinuirane intoksikacije prouzrokovane ponovljenim uzimanjem prirodnih ili sintetskih droga.

Termin zavisnost se koristi u dva značenja:

1. fiziološka zavisnost (ranije se govorilo – fizička) i
 2. psihička zavisnost.
- Apstinencijalni sindrom podrazumijeva grupu simptoma različitog obima i izraženosti koji se javljaju nakon ponavljanog obično produženog uzimanja psihoaktivne supstance uz obavezno kompromitovanje socijalnog, radnog i interpersonalnog funkcionisanja.

Najvažnije zavisnosti su:

1. alkoholizam,
2. narkomanija,
3. tabletomanija i
4. nikotinizam.

ALKOHOLIZAM

- Alkoholizam se definiše kao poremećaj u kome ponovljena upotreba alkoholnih pića ima nepovoljan efekat na zdravlje onoga ko uzima alkoholna pića (tjelesno i psihičko zdravlje), na njegovo socijalno prilagođavanje i radnu sposobnost.
- Trebalo je da prođu vijekovi pa da se shvati da alkoholizam nije loša navika, nego ozbiljna psihijatrijska i socijalna bolest. **Alkoholičari su one osobe koje zbog nekontrolisane dugotrajne upotrebe alkoholnih pića pokazuju:**
 - manifestacije raznih tjelesnih oboljenja (jetre, miokarda, želuca, perifernog nervnog sistema),

- manifestacije duševnih poremećaja (psihopatološka stanja uslovljena alkoholom, izmjene karaktera, gubitak osjećanja za svoju ličnost, za svoju porodicu),
 - zbog upotrebe alkohola narušavaju svoj socijalni status (ekonomsko propadanje, socijalna degradacija, zanemarivanje obaveza prema radu, društvu, dolaženje u sukob sa ljudima i zakonom).
- Interesantan je evolutivni razvoj kod jedne osobe od tzv. uobičajenog, umjerenog uzimanja alkohola do pojave toksikomanije. Kvalitativni skok ide u fazama: u početku se pije u društvu na raznim proslavama, praznicima i sl. Prvi kritičan momenat nastupa kada osoba osjeti zadovoljstvo prilikom unošenja alkohola u organizam (sluzokoža gastrointestinalnog trakta djeluje u početku odbrambeno). Onog momenta kada osoba postane svjesna direktne veze između pijenja i olakšanja (subjektivnog zadovoljstva) uspostavlja se prva karika na putu za alkoholizam.

KLINIČKI RAZVOJ ALKOHOLIZMA

- Od prvog kontakta sa alkoholnim pićem pa sve do formiranja alkoholizma u pravom smislu riječi, bolesnik – alkoholičar prolazi kroz određene faze:
 1. **Predalkoholičarska faza:** Alkoholičar postaje svjestan direktne veze između pijenja i olakšanja koje mu ono donosi. Javlja se povećana tolerancija na alkohol, zbog čega uzima sve veće količine da bi postigao željeni efekat.
 2. **Prodromalna faza:** Ovu fazu karakteriše pojava alkoholičarske amnezije – nesjećanje na vrijeme pijanog stanja (**»prekid filma«**). U ovoj fazi alkoholičar dolazi često u konflikt sa svojom okolinom zbog izmjena u ponašanju. Takođe se pojavljuju fenomeni: pijenje krišom, preokupacija alkoholom, pohlepno pijenje...
 3. **Kritična faza:** Definiše se gubitkom kontrole što predstavlja kritični znak alkoholizma. I najmanje količine alkohola (**»fenomen prve čašice«**) izazivaju lančanu reakciju daljeg pijenja. U ovoj fazi alkoholičar racionalizuje svoje pijenje, stvarajući dobro poznati **»alkoholičarski alibi«**. Često je agresivno ponašanje. Centar svih njegovih interesovanja postaje alkohol. Dolazi do pogoršanja porodičnih običaja i odnosa, do zamenarivanja pravilne ishrane što dovodi do prvih tjelesnih simptoma. **Uobičajeno smanjenje seksualnih želja dovodi do alkoholičarske ljubomore.**
 4. **Hronična faza:** Ovu fazu karakterišu prolongirani periodi pijanstva. To često vodi u moralnu degradaciju i druženje sa osobama koje su mu drugovi samo po piću (**»mokra braća«**), a nikako i po socijalnom statusu. Ako nema alkoholnog pića, pije se čist alkohol. Javalju se i poremećaji mišljenja, strah, tremor i alkoholne psihoze (**delirijum tremens**).

- **Nastajanje alkoholizma se objašnjava kombinacijom tri faktora koji obrazuju "trougao zavisnosti":**
 1. Faktor čovjek,
 2. Faktor sredina i
 3. Faktor alkohol.

Faktor čovjek

- Uočena je porodična predispozicija tj. veća frekvencija u porodicama alkoholičara; neki govore o faktoru profesionalnog rizika. (neke profesije kao kelner, poštari, ljudi koji obilaze kuće zbog prirode posla su ugroženiji).
- **Predisponirajuće psihološke osobine u vezi sa alkoholizmom su:**
 - neurotičnost,
 - depresivnost,
 - socijalno nesnalaženje,
 - pasivnost i
 - pesimizam...

Faktor sredine

- **Ovaj faktor igra nesumljivu modelirajuću ulogu u razvoju alkoholizma.** Razvoju alkoholizma pogoduju sociokulturalni uslovi i atmosfera u kojoj je pijenje i opijanje često znak muškosti. Ako društvo gleda tolerantno na alkoholizam i ne tretira ga kao porok, potrošnja alkoholnih pića je veća (prema iskustvima nekih zemalja gdje religija zabranjuje upotrebu alkohola).

Faktor alkohol

- Alkohol slabi tenziju i anksioznost.
- Alkohol povećava sposobnost da se izrazi agresija.
- Uobičajeno se kaže da čovjek "potapa svoj bol u alkoholu".
- Alkohol olakšava socijalne kontakte.
- **Liječenje alkoholizma je kompleksno i sastoji se od :**
 1. medikamentozne terapije, i
 2. individualne i grupne psihoterapije,
 3. porodične terapije i
 4. socioterapije.

- Porodična terapija je veoma značajna u liječenju alkoholičara, naročito rad sa suprugama ovih bolesnika.
- **Od terapeuta koji se bavi alkoholologijom očekuje se:**
 - a) da je u stanju da izbjegne nesvjesne igre zavodjenja od strane alkoholičara,
 - b) da umije da komunicira neverbalno (gestovima, mimikom, glasom, emocijama) na adekvatan način,
 - c) da zadovolji potrebe alkoholičara za zaštitom i autoritetom,
 - d) da poznaje kafansku subkulturu – ovaj uslov se teško ispunjava kod žena terapeuta,
 - e) da je raščistio sam sa sobom zašto se bavi tim poslom.

NARKOMANIJA

- **Narkomanija je uobičajeni naziv za zavisnost od droga.** U našem društvu zavisnost od droga poprima epidemijske razmjere. Najčešći su zavisnici od heroína.
- **Psihoaktivne supstance (droge) su supstance ili mješavine supstanci koje djeluju na centralni nervni sistem i izazivaju promjene stanja svijesti:**
- Zavisnost od droge dijeli se prema vrsti droge na sledeće:
 1. **narkotici** – opijum i njegovi derivati – morfin, heroin...
 2. **hipnotici, sedativi i mali trankilizeri** (na pr. barbiturati, benzodijazepini...)
 3. **psihostimulansi** (kokain, amfetamin)
 4. **halucionogeni** (LSD)
 5. **preparati kanabisa** – indijske konoplje (hašiš i marihuana)
 6. **organski rastvarači.**
- Droge se mogu podijeliti prema porijeklu na:
 - **Prirodne droge**
 - produkti kanabisa (marihuana, hašiš),
 - opijum (dobija se iz čaura maka),
 - kokain (dobija se iz lišća koke)
 - **Vještačke droge**
 - stimulansi, amfetamini, LSD, ekstazi,
 - razni oblici tableta,
 - ljepilo, organski rastvarači i dr.

- Postoji i ^{lakša} ~~lake~~ podjela na »lake« i »teške« droge. U najmanju ruku, ovakva podjela droga je neprecizna, jer je nesporno i kroz naučna istraživanja dokazano da osobe koje konzumiraju »lake« droge, češće imaju iskustvo i sa »teškim«, tako da korišćenje na pr. marihuane često znači ulazak na velika vrata u svijet narkomanije.

ZAVISNOST OD HEROINA

- **Heroin je derivat morfina, snažna tzv »tvrda, herojska droga«. Izaziva jaku euforiju i zbog toga je omiljen među psihopatski strukturisanim osobama.** Može da bude veoma opasan jer raspiruje pražnjenje brutalne agresije. Heroin brzo dovodi do karakternih devijacija, gubitka etičkih dimenzija ličnosti, antisocijalnog ponašanja (krivična djela), ali i suicidalnih rizika. Propadanje ličnosti nastaje postepeno, što se ogleda u opadanju produktivnosti, nestanku ambicija, slabljenju energije, malaksalosti volje, opadanju radne sposobnosti i nemogućnosti da se istraje u poslu. Uživalac je vremenom sav skoncentrisan na nabavku droge.
- **Ličnost narkomana je teško izmijenjena :**
 - neupozdan je,
 - lažljiv,
 - podmukao (koristi se falsifikatima, podvalama, kradjama),
 - asocijalan je,
 - brutalan,
 - maltretira svoju porodicu,
 - slabi mu pažnja, a pamćenje popušta.
- **Heroin se u našoj sredini najčešće uzima ušmrkivanjem u nos, u manjoj mjeri intravenski. Ubrzo nakon uzimanja heroina javlja se visoko osjećanje ("high") – prijatna opijenost sa usporenim reakcijama, ravnodušnošću prema okolini i bezbolnošću. Nakon te faze koja traje kratko, javlja se psihičko stanje u kome se zavisnik osjeća "normalno", a na okolinu djeluje psihički neupadljivo.** Takvo stanje ne daje specifičnu kliničku sliku, već se intoksikacija može otkriti hemijskim testovima. Ovo stanje traje **3 do 6 sati** i korisnik ga uglavnom koristi za nabavku novih doza narkotika. Mnogi narkomani bi željeli da ovo stanje potraje što duže.
- **Poslije 8 do 14 časova nakon poslednjeg uzimanja ulazi se u fazu apstinencije.** Simptomi su u početku: zijevanje, znojenje, curenje iz nosa, suzenje, nemirno spavanje.
- Nakon 18 do 24 časa početni simptomi su izrazitiji, dolazi do širenja zjenica sa naježenom kožom i trzanja pojedinih grupa mišića. Pacijent se žali na bolove u

ledjima i na opšte bolove u muskulaturi. On naizmjenično osjeća jezu i toplotu. Obično leži u krevetu skupljen, sa podignutim nogama. Često stavlja na sebe sve moguće pokrivače, iako je u sobi toplo. Sve vrijeme se vidi kako mu se trzaju noge i stopala.

- **36 časova** nakon poslednje doze bespomoćnost je jako izražena. Pacijent se nalazi u stalnom pokretu. Često povraća i ima proliv. Povećava se frekvencija disanja i krvni pritisak. Tjelesna temperatura je obično iznad normale. **Apstinencijalna kriza postiže svoju kulminaciju posle 36 do 48 časova.**
- **Apstinencijalni sindrom je posledica postojanja fiziološke zavisnosti.** Ona se objašnjava adaptacijom tkiva na heroin. Naime, droga je stalno prisutna u organizmu, učestvuje u normalnom metabolizmu i lišavanje od droge – sada neophodnog "metabolita" izaziva kod takve osobe karakteristične simptome nazvane apstinencijalni sindrom.
- **Smatra se da apstinencijalni sindrom posle 48 časova postepeno jenjava i objektivni simptomi apstinencije iščezavaju za 7 do 10 dana.** I nakon tog perioda pacijenti se obično žale na nesanicu, mišićne bolove, umor i slabost. Intenzitet simptoma naravno zavisi i od doze koju je pacijent uzimao. Dijagnoza se obično postavlja na osnovu izjave samog bolesnika.

ZAVISNOST OD KOKAINA

- **Kokain je kratkotrajni psihostimulans (Visoko potentna forma kokaina je »krek-kokain«).** Ušmrkava se u nos (»snifovanje«) ili se ubrizgava, a može i da se puši (krek). Uzimanje kokaina, pored brze euforije, dovodi do opšte psihofizičke uzbudjenosti koja traje kratko – i nju zamjenjuje iznurenost, mlitavost, dosada, nervoza i depresivno raspoloženje. To ubrzo stvara potrebu za ponavljanjem doze.
- **Vjerovanje da je kokain »socijalna ili samo rekreaciona droga« nema osnova,** jer su korisnici ove droge najčešće veliki usamljenici. Predoziranje je relativno često i smatra se da 1,2 grama kokaina uzetog intravenozno izaziva smrt.
- **Kokain je dobio mit popularnosti zbog sledećih efekata:**
 - kao afrodizijak koji potencira seksualnu aktivnost (medjutim, ponavljana upotreba daje impotenciju),
 - kao supstanca koja jača kreativne i fizičke moći,
 - kao bedž višeg socijalnog statusa,
 - zbog sposobnosti smanjivanja umora i apetita.

- **Dugotrajno uzimanje kokaina dovodi do tipičnih promjena ličnosti:**
 - impulsivnosti,
 - nesanice,
 - poremećaja socijalnih komunikacija.
- **Kod prestanka uzimanja često se javlja depresija sa suicidalnim rizikom.**
- **Amfetamin je drugi stimulans koji izaziva euforiju i hiperaktivnost. Koristi se oralno i ušmrkavanjem, a u novije vrijeme i intravenozno, jer korisnici žele da što prije osjete tzv. fleš.**
- **Učinak amfetamina je strogo individualan, neki imaju jake reakcije na male doze, dok drugi mogu da uzmu i nekoliko stotina miligrama uz pojavu umjerenih simptoma.**
- **Apstinencijalni sindrom karakteriše:**
 - disforično raspoloženje,
 - zamor,
 - neprijatni snovi,
 - povećan apetit...
- **Osoba koja prvi put uzme 5 mg. amfetamina ima osjećaj pojačane prijetnosti, raspoloženja, euforije, energije (smanjuje zamor), pojačane pažnje i sposobnosti za motorne, oralne i pisane radnje.**
- **U stimulanse se uključuju i kofein (ima ga u kafi, čaju, coca-coli i u nekim preparatima na dijetu) i nikotin (nalazi se u duvanu). Nikotinizam i kofeinizam se također uključuju u bolesti zavisnosti.**

PROIZVODI INDIJSKE KONOPLJE – HAŠIŠ I MARIHUANA

- **Aktivni sastojak indijske konoplje je kanabinol. Ako se smola iz cvjetova ženske biljke preradi zove se hašiš, a ako se preradi lišće i cvijet (izreže, osuši, samelje) naziva se marihuana.**
- **Derivati indijske konoplje u malim dozama izazivaju euforiju sa hiperaktivnošću, pojačanom govorljivošću, osjećanjem bezbrižnosti, poslije čega sleduje razdražljivost, a kasnije i depresivni efekat. U visokim dozama izazivaju halucinacije.**

- Osobe koje uživaju ovu vrstu droge karakteriše:

- gubitak inicijative,
- neaktivne su,
- pate od nesanice,
- često je prisutan nemir,
- nebriga za spoljni izgled,
- ličnu higijenu i odjevanje.

- Uživalac marihuane se prepoznaje tako što izduvava specifična ljut miris na izgorelu travu, oči su mu crvene i zjenice raširene, ponekad se bezrazložno smije... Za marihuanu je karakterističan i tzv prozelitizam – navodjenje drugih na uzimanje droge, vjerovanje da ona proširuje kreativnost umjetnika, i stalne tendencije nekih zagovornika ka dekriminalizaciji upotrebe i prodaje.

- **Kanabis ubrzava srčani ritam i povećava krvni pritisak, oštećuje respiratorne puteve, smanjuje količinu sperme i pokretljivost spermatozoida.** Dim kanabisa sadrži ugljen-moniksid i smolu, što ima kancerozni efekat, naročito kada se ima u vidu da pušači dim dugo zadržavaju u plućima.

* * *

- **Poslednjih godina su široko u upotrebi sintetske droge vrlo heterogenog hemijskog sastava – extasy. Ove droge su vezane za tzv. reyv kulturu.** Osoba koja ih uzme u stanju je satima da igra uz tehno muziku. Najveća opasnost je od pregrijavanja organizma, dehidracije, kolapsa i nagle smrti.

- Narkomani često kombinuju više psihoaktivnih supstanci – takozvana **politoksikomanija**. Tzv. kokteli nastali kombinovanjem droge, tableta i alkohola, mogu biti fatalni.

- **Liječenje je vrlo kompleksno. Osnovno liječenje je psihoterapija, ali je u početku liječenje neophodna medikamentozna terapija, nerijetko i puna hospitalizacija.** Socioterapija podrazumijeva uključivanje i ostalih »subjekata šire društvene zajednice« koji su naročito neophodni u složenom procesu prevencije narkomanije.

P R I L O G:
IZVJEŠTAJ ODSJEKA ZA ISPITIVANJE LIČNOSTI

ZATVORENIK.....RADE

IZVJEŠTAJ ODSJEKA ZA ISPITIVANJE LIČNOSTI

RADE od oca Dušana i majke Dare, rođene Bogunović, rođen 01.07.1967 u Beogradu, sa prebivalištem u Beogradu, Borča ul. Miletska broj 8, državljanin Srbije, pismen, završio osnovnu školu, po zanimanju taksi vozač, neoženjen, srednjeg imovnog stanja.

KRIVIČNO DJELO: teško ubistvo iz čl.144 stav 1 tačka 4 u vezi člana 23 Krivičnog zakonika Crne Gore;

VISINA KAZNE: 30 godina;

ISTEK KAZNE: 21.12.2042 godine;

Na izdržavanje kazne priveden iz Zatvora Bijelo Polje gdje je proveo vremenski period od 16.02.2010. – 05.07.2013. godine i od 09.05.2016. godine – 28.06.2017. godine;

Opšta impresija o zatvoreniku: U svim fazama dijagnostičkog procesa zatvorenik sarađuje.

Dobijeni podaci bazirani su na analizi sadržaja dostupnih spisa (sudska presuda, autobiografija, izvod iz kaznene evidencije za osuđenog još uvijek nije pristigao, kao ni socijalna anamneza iz zajednice), i tkz. Naturalističkim psihološkim metodama: neposrednom opažanju i eksplorativno-dijagnostičkom intervjuu. Procjena kriminogenog rizika vršena je pomoću instrumenta za procjenu rizika.

Kriminalna istorija zatvorenika: u presudi nalazimo podatak da Rade nije ranije osuđivan.

Aktuelno krivično djelo: Sa saučesnikom Gondi Kristianom, Rade lišava života svog emotivnog partnera njemačkog državljanina u februaru 2005 godine. Ubistvo je počinjeno u stanu u kojem je Rade živio sa žrtvom u mjestu Reževići u Budvi. Motiv koji je pokrenuo saučesnike da skuju smrtonosni plan i liše života šesdesetogodišnjeg Klause tokom procesa se prepoznaje kao sticanje imovinske koristi i prisvajanje žrtvine imovine. Kritične večeri Gondi Kristian, dok se žrtva nalazila u stanu i nakon što je u stan pustio Kristiana kojeg je prethodno poznavao kao prijatelja svog emotivnog partnera Stošića, šipkom udara žrtvu nanoseći mu povrede od kojih je nastupila smrt, nakon čega mu se pridružuje Rade koji je prethodno čuvao stražu ispred zgrade, i zajedno preduzimaju radnje u cilju prikrivanja krivičnog djela – Kristian sjekirom otkida djelove tijela – glavu i ekstremitete koje odvojeno od torza pakuju u najlonski džak, dok obezglavljeni torzo zamotavaju u šatorsko krilo i bacaju u otvoreno more.

Mjesec dana kasnije 18.03.2005. godine obezglavljeni torzo, koji se tokom forenzičkog vještačenja identifikuje kao torzo nestalog Klause, pronađen je u vodama Hrvatske na ostrvu Mljet u Dubrovniku. Pet godina kasnije, takođe u februaru 2010. godine Rada inspektori u Budvi

pozivaju u svojstvu osumnjičenog kada on otkriva dinamiku i motive ubistva, prirodu odnosa sa žrtvom i saučesnikom i način izvršenja svirepog sknavljenja tijela svog emotivnog partnera. Inspektorima kazje da je "imao košmare i jedva je čekao nekome da ispriča". Njegovom saučesniku Gondi Kristianu povodom predmetnog događaja u Osnovnom sudu u Nišu uzeta je izjava u svojstvu osumnjičenog nakon čega mu se ne određuje pritvor već Kristianu sudi u odsustvu.

Motivisani koristoljubljem, saučesnici ostvaruju imovinsku korist na način što Rade, kao vlasnik nekretnine u kojoj je živio sa žrtvom, par mjeseci nakon ubistva prodaje stan i novac od prodaje dijeli sa saučesnikom.

Informacija je i to da u prvostepenom postupku Rade biva oslobođen odgovornosti za predmetno krivično djelo, sudija mu u julu 2013 godine, nakon skoro tri godine provedene u pritvoru, ukida pritvor i pušta ga na slobodu. Tri godine kasnije, krivični postupak se po izmjenjenoj optužnici ponovo pokreće i Radu ponovo određuju pritvor i osuđuju na zatvorsku kaznu u trajanju od 30 godina.

Porodični sistem: Rade je državljanin Republike Srbije koji u Crnoj Gori živi od 1997 godine. U Budvi, sa svojim emotivnim partnerom Klausom koji je bio njemački državljanin, živi i radi do perioda kada ubija svog partnera i ubrzo nakon toga mijenja mjesto prebivališta.

Rade potiče iz skromne, četvoročlane radničke porodice nastanjene u mjestu Borča u Beogradu. Kazuje da je kao devetnaestogodišnjak napustio porodicu i oputovao u Švajcarku gdje je živio i radio narednih deset godina. Sa roditeljima i mlađom sestrom je samo povremeno kontaktirao, u desetogodišnjem periodu ne pamti ni jedan susret i o prirodi relacije koju je imao sa članovima primarne porodice govori kao o dalekim sjećanjima vezanim za rano djetinjstvo. Nakon što porodica iz medija saznaje da je Rade osumnjičen za ubistvo prekidaju kontakte, u međuvremenu roditelji umiru, a sa mlađom sestrom u potpunosti gubi svaki kontakt.

O prirodi partnerskog odnosa sa žrtvom, izbjegavajući odgovor na pitanje kvaliteta samog odnosa, Rade nerado govori, karakterišući ga kao prijateljsku relaciju, više pokroviteljsku od strane žrtve nego emotivnu. Konflikte sa dvadeset godina starijim Klausom, negira motivisan željom da sebe predstavi u što pozitivnijem svijetlu kao Klausovog staratelja i prijatelja prema kojem je osjećao divljenje i poštovanje. Ono što je zanimljivo za (pr)ocjenu kvaliteta partnerske relacije i konflikta koji je među partnerima perzistirao i kulminirao, jeste pismo koje je tokom postupka vještačeno kao dokazni materijal. U njemu Klaus piše svojoj prijateljici Elenori, u decembru 2012 godine, u kojem navodi da ga je Rade potkradao, uzimajući mu izvjesne sume novca, opisujući ga kao kleptomana "koji jednostavno mora uvijek da krade." Dalje u pismu navodi: "Izvini Eli, ali ja razmišljam u međuvremenu o tome kako bih ga podmuklo ubio. Možda i on ima iste planove sa mnom... Tokom zadnjih godina se moj život uz njegovu pomoć pretvorio u dramu. Moram napomenuti Rade je tako neiskren!"

On ne posjeduje ni najmanju naznaku morala...Rade se druži sa sitnim kriminalcima. Eli, žalosno ali istinito: mrzim svog dečka iz dubine duše!”

Obrazovanje: Nakon završene osnovne škole Rade ne upisuje srednju školu. Kazuje da nije nikada imao izražene ambicije u ovom domenu, skromnih potencijala i ostaje bez kvalifikacija.

Materijalna situacija: u vrijeme izvršenja krivičnog djela Rade je radio kao taksi prevoznik u Budvi i Petrovcu. Mijenjao je zaposlenja, radio kao distributer pilećih bataka na teritoriji crnogorskog primorja usled čega je i dobio nadimak “Batak”. Nakon ubistva Rade nastavlja da radi kao taksista u Baru kazujući da je stabilno finansijski funkcionisao. Ono što je činjenica jeste da je Rade finansijski zavisio od svog imućnog partnera, kojeg je potkradao i kojeg je ubio upravo motivisan koristoljubljem.

Psihoaktivne supstance: negira konzumiranje psihokativnih supstanci.

Mentalno zdravlje: Latentna agresivnost koju maskira simbiotskim nastojanjem da ponudi što spremnije adaptivne odgovore na osujećenja u zatvoru, uapdljivo je obilježje njegovog stila komunikacije u relacijama koje uspostavlja. Slaba personalna integracija koja u konfliktnim i osujećujućim situacijama, remeti egocentrične i oslobađa violentan i destruktivan odgovor. Suicidalne ideje tokom intervjua produkuje isključivo manipulativno nastojeći da obezbijedi sebi što povoljniji tretman. Negira pozitivan psihijatrijski hereditet.

Stavovi i vrijednosti: Moralno i socijalno osujećen i neprilagođen, Rade konflikt između egocentričnih želja za posjedovanjem novca i dobara i ograničenja koje u praterskom odnosu nastaju, razrješava svirepim planom i ubistvom, koje planira, priprema i realizuje i o kojem sa upadljivom hladnokrvnošću govori kao o precjenjenom i protiv njega iskonstruisanim činom. Novac je vrijednost koja se visko kotira i koja predstavlja moćan pokretač njegovih stremnljenja i ponašanja.

Socijalno – kognitivne vještine: Rana osujećenja koja doživljava u adolescenciji kao imigrant, bez kvalifikacije, sredstava za pristojan život i elementarnog znanja stranog jezika diktira kvalitet stimulacije kojima biva izložen u najplastičnijim godinama života. Kao skitnica koja živi u parku, dvadesetogodišnji Rade svoje isuficijentne socijalne i kognitivne kapacitete dodatno iskrivljuje ulazeći u rizične relacije, egocentrično razrješavajući sve moralne dileme koje je kao adolescent imao. Njegovi aptetiti ka novcu su bili rizični okidači za ponašanja koja je u svojoj istoriji produkovao kao društveno neupadljivi ali u relaciji sa partnerom prepoznati kao moralno kompromitujuća ponašanja koja je upražnjavao.

Zaključak: Pedestogodišnji Rade se prvi put nalazi na izdržavanju zatvorske kazne. Predstavlja zatvorenika koji će nastojati da se što više konformira neformalnom sistemu usled nepovoljnog socio-ekonomskog statusa koji ima. Rada neće posjećivati sestra sa kojom unazad par godina i gubi svaki kontakt, jedina sredstva koja su mu uplaćena su ona od strane advokata usled čega će biti prinuđen stvarati i koristiti situacije u kojima će moći obezbjeđivati dobra ulazeći u rizične

relacije sa zatvorenicima. Provokacije koje doživljava od strane drugih zatvorenika su upućene na račun njegove seksualne orijentacije što Rade prepoznaje kao rizično usled čega i nastoji prikriti prirodu odnosa sa žrtvom. Tretmanski, zatvorenikova niska responzivnost i neprihvatanje odgovornosti za počinjeno ubistvo, otežava proces promjene na šta je potrebno postaviti realne i kratkoročne ciljeve.

PRIJEDLOG INSTITUCIONALNOG TRETMANA

1. *klasifikaciona grupa*: 4
2. *smještaj*:
3. *prevaspitni kolektiv*:
4. *radno angažovanje*: radno neangažovan
5. *stručne obuke i obrazovanje*: -
6. *kulturen i sportske aktivnosti*: sekcija po izboru
7. *posebne mjere predostrožnosti*: ne postoje indikacije
8. *Pogodnosti tokom izdržavanja kazne zatvora*: u skladu sa Pravilnikom
9. *Pordične veze i kontakti*: raditi na osnaživanju kontakta zatvorenika sa članovima primarne porodice.
10. *Uslovi koji se odnose na ostvarivanje mogućnosti na uslovni otpust*: ukoliko zatvorenik pozitivno odgovori na program tretmana pripremiti ga za uslovnu slobodu nakon dvije trećine izdržane kazne.

Podgorica, 26.07.2017. godine

ODSJEK ZA ISPITIVANJE LIČNOSTI